

Vysoká škola ekonomická v Praze

Bakalářská práce

Vysoká škola ekonomická v Praze

Fakulta podnikohospodářská

Studijní obor: Arts management

Název bakalářské práce:

Nově zpřístupněné kulturní památky po roce 1989 v Libereckém kraji

Autorka bakalářské práce: Tereza Vodňanská

Vedoucí bakalářské práce: RNDr. Eva Heřmanová, Ph.D.

P r o h l á š e n í

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma
„Nově zpřístupněné kulturní památky po roce 1989 v Libereckém kraji“
vypracovala samostatně s využitím literatury a informací,
na něž odkazuji.

V Praze dne 30. května 2012

Podpis

Název bakalářské práce:

Nově zpřístupněné kulturní památky po roce 1989 v Libereckém kraji

Abstrakt:

Tato bakalářská práce je zaměřena na nemovité kulturní památky Libereckého kraje, konkrétněji pak na kategorii zámků, hradů a hradních zřícenin, které jsou přístupné veřejnosti. Cílem této práce bylo zjistit, jaká část (počet) zpřístupněných hradů, zámků a zřícenin byla veřejnosti poprvé otevřena v rozmezí let 1989 až 2011 a zda lze v procesu zpřístupňování vysledovat nějaký trend. Výsledkem analýzy všech zpřístupněných objektů je skupina šesti různorodých kulturních památek, které byly poprvé zpřístupněny po roce 1989. Zpřístupněním je chápáno zavedení návštěvní doby a vstupného a vybudování prohlídkové trasy či expozice v daném objektu. Určitý trend lze vysledovat v tom, kteří vlastníci nejvíce otevírali své objekty. Čtyři ze šesti památek byly zpřístupněny obcemi. Jako příklad dobré praxe postupné obnovy se zapojením neziskového sektoru byl vybrán státní hrad a zámek Grabštejn, poprvé otevřený v roce 1993.

Klíčová slova:

zpřístupněné hrady, zříceniny a zámky Libereckého kraje, nemovité kulturní památky Libereckého kraje

Title of the Bachelor's Thesis:

The Newly Accessible Cultural Monuments after 1989 in Liberec Region

Abstract:

This Bachelor's Thesis is focused on cultural monuments of Liberec Region, specifically on category of chateaus, castles and ruined castles which are accessible to public. Aim of this thesis is to find out the number of the objects which were newly made accessible from 1989 to 2011, and to find out if there is some kind of trend in this process. Result of the analysis of all objects accessible to public is a group of six diverse cultural monuments, which were firstly made accessible to public after 1989. The process of making accessible is perceived as introducing the opening hours and the admission for the visit, and the establishment of an exposition or a tour through interiors. A trend can be seen in the number of objects (four of six) that were opened to public by the municipalities. State-owned castle and chateau Grabštejn is shown here as an example of best practice of gradual renewal and the involvement of non-governmental non-profit sector.

Key words:

Chateaus, castles and ruined castles of Liberec Region accessible to public, cultural monuments of Liberec Region

OBSAH

ÚVOD	1
1. Metodologie	4
1.1 Vymezení a kategorizace kulturních památek.....	4
1.2 Definice	5
1.3 Výzkumné otázky a hypotézy	6
2. Charakteristika Libereckého kraje	7
2.1 Historický vývoj Libereckého kraje	9
3. Analýza památkového fondu Libereckého kraje.....	10
3.1 Národní kulturní památky	11
3.2 Kulturní památky.....	12
3.2.1 Vesnické stavby.....	12
3.2.2 Městské domy.....	13
3.2.3 Drobné památky - díla sochařství, malířství a uměleckých řemesel	13
3.2.4 Technické památky.....	13
3.2.5 Sakrální památky	14
3.2.6 Památníky, historické (rodné) domy, významná místa	14
3.2.7 Archeologické památky.....	14
3.2.8 Zámky, hrady, tvrze, zříceniny, paláce.....	14
4. Zpřístupňování hradů a zámků v Libereckém kraji	16
4.1 19. století až rok 1945	16
4.2 1945 – 90. léta 20. století (od konfiskací a znárodnování k restitucím).....	17
4.3 Motivace a bariéry zpřístupňování po roce 1989	18
4.3.1 Motivace a důvody vlastníků hradů a zámků k jejich zpřístupňování veřejnosti.....	18
4.3.2 Bariéry a problémy zpřístupňování	19
5. Zámky, hrady a zříceniny na území Libereckého kraje	20
5.1 Zpřístupněné zámky, hrady a zříceniny.....	21

6. Nově zpřístupněné kulturní památky po roce 1989.....	27
7. Státní hrad a zámek Grabštejn.....	28
7.1 Stručná historie hradu do roku 1945	28
7.1.1 Unikátní kaple sv. Barbory.....	29
7.2 Grabštejn ve 2. polovině 20. století.....	29
7.2.1 Restaurování kaple sv. Barbory.....	32
7.3 Historické interiéry a expozice.....	33
7.4 Neziskový sektor	34
7.4.1 Nadace CONVICTUS – Mezinárodní nadace pro záchranu a další využití hradu Grabštejn.....	35
7.4.2 Benefiční koncerty Grabštejn o.p.s.	35
7.4.3 Sdružení pro obnovu a oživení Státního hradu a zámku Grabštejn a jeho okolí.....	36
7.4.4 Další neziskové organizace	37
8. Vodní hrad Lipý v České Lípě	37
9. Bredovský letohrádek.....	38
10. Zámek Horní Police	39
11. Hrad Houska.....	41
12. Skalní hrad Rotštejn	42
Závěry.....	44
Seznam obrázků	47
Seznam tabulek	47
Seznam grafů.....	47
Použité zdroje.....	48
Přílohy	53

ÚVOD

Liberecký kraj je oblíbenou turistickou destinací v rámci České republiky. Díky své výhodné poloze u hranic s Německem a Polskem se těší i zájmu zahraničních návštěvníků. Pro návštěvníky i své obyvatele je přitažlivý ze dvou důvodů. Prvním z nich jsou ideální podmínky pro sportovní vyžití, zejména pro v současné době populární cyklistiku a běžecké lyžování, ale i pro pěší turistiku a sjezdové lyžování. Trasy a cesty využívají jak rekreační, tak i náročnější sportovci, rodiny s dětmi i senioři. Jedná se o přímou konkurenci druhého lákadla, kterým jsou veřejnosti přístupné kulturní památky a kulturní instituce. Základ nabídky kulturních atraktivit na území kraje tvoří osm objektů ve správě Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci, které jsou všechny v turistické sezóně pro veřejnost otevřené (státní zámek Sychrov je dokonce otevřen celoročně) a nabízí i mnoho doprovodných kulturních akcí a speciálních prohlídek. Další zpřístupněné objekty jsou například v majetku obcí/měst, ale také někteří soukromí vlastníci otevírají dveře svých objektů veřejnosti. Samostatnou kapitolou jsou hradní zříceniny, většinou volně přístupné všem romantikům a zájemcům o naši dávnou historii.

Liberecký kraj je rozlohou nejmenším krajem České republiky, přesto je na tomto poměrně malém území koncentrováno přes 2 200 chráněných nemovitých kulturních památek a 11 národních kulturních památek (stav dle MonumNet k 25. 1. 2012), reprezentovaných především hodnotnými historickými stavbami z prostředí krajiny a historických sídel. Důležitou součástí památkového fondu jsou také chráněná území jako památkové rezervace a zóny, cenné jsou především soubory zachovalých staveb lidové architektury na Českolipsku.

V této bakalářské práci se budu věnovat zpřístupněným nemovitým kulturním památkám na území Libereckého kraje. Za kulturní památky budou považovány pouze památky zapsané v Ústředním seznamu kulturních památek České republiky (dále jen ÚSKP), bez ohledu na to, zda byly do seznamu zapsány před rokem 1988 podle zákona č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách nebo byly prohlášeny podle v současnosti platného zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči.

Největší potenciál pro zpřístupnění veřejnosti mají, podle mého názoru, zejména zámky, hrady, tvrze a zříceniny, proto se zaměřím právě na tuto skupinu památek. Budu se zabývat stavem před rokem 1989, kolik památek bylo možno navštěvovat, ale především dobou po roce 1989, která přinesla nové možnosti pro otevírání dalších památek veřejnosti. Hlavním cílem této práce je tedy zjistit, jaká část (počet) zpřístupněných hradů, zámků a zřícenin v Libereckém kraji byla veřejnosti poprvé otevřena až po roce 1989 (do roku 2011) a zda lze v procesu zpřístupňování vysledovat nějaký trend. Práce si klade za cíl odpovědět na tři výzkumné otázky:

- *Kolik kulturních památek bylo v rámci vymezené kategorie (zámky, hrady, zříceniny) v Libereckém kraji poprvé zpřístupněno veřejnosti mezi lety 1989 až 2011?*
- *Jaké typy památek byly zpřístupněny po roce 1989, tzn. kolik zámků, kolik hradů, kolik zřícenin?*
- *Kteří vlastníci nejvíce zpřístupňovali své objekty veřejnosti po roce 1989? Stát, města/obce nebo soukromí vlastníci (fyzické i právnické osoby)?*

Odpověď na každou z těchto otázek tvoří jednu z ověřovaných hypotéz. V otázce počtu nově zpřístupněných památek se jedná o potvrzení či vyvrácení maximálního

odhadovaného počtu 10 objektů. V otázce preferovaného typu objektů předpokládám častější zpřístupňování zámeckých objektů z důvodu jejich větší variability využití. Hypotéza týkající se poslední otázky je taková, že nejvíce bylo nově otevřeno objektů ve vlastnictví obcí/ měst. Všechny tři hypotézy jsou více rozvedeny v kapitole 1.

V rámci první části práce se zaměřím na charakteristiku Libereckého kraje jako specifického území a na jeho historický vývoj, který se odrazil v dnešním stavu, počtu i rozmístění kulturních památek. Je důležité zmínit nejvýznamnější rody nižší i vyšší šlechty, které měly během staletí zásadní vliv na vzhled dnešní kulturní krajiny Libereckého kraje. Právě jejich reprezentativní sídla i obranné objekty můžeme dodnes navštěvovat a díky nim se vzdělávat a porozumět historii. Ale nejenom šlechta ovlivnila rozmístění a počet hradů a zámků, dalším důležitým faktorem byl charakter území. Hradby jsou všeobecně stavěny na výrazných kopcích či místech, ze kterých je možné kontrolovat okolí. Takové geografické podmínky nabízí zejména oblast Českolipska.

Ve druhé části práce bude provedena analýza nemovitého památkového fondu na území Libereckého kraje na základě informací získaných z ÚSKP v elektronické podobě MonumNet. Kulturní památky budou rozčleněny do skupin podle předem vymezených kategorií. Tato část je chápána jako důležitá součást práce, protože vymezuje a charakterizuje památkový fond Libereckého kraje. Představuje určitou výchozí situaci mapující typické druhy památek pro danou oblast a jejich poměrné zastoupení.

Další část práce bude věnována procesu zpřístupňování hradů, zámků a zřícenin na území Libereckého kraje od 19. století do současnosti. Zaměřena bude na významné momenty a organizace, které se zasloužily o rozvoj kulturního turismu a položily základy nabídky kulturních atraktivit. Opomenuty nezůstanou procesy konfiskací šlechtického majetku, znárodnění po roce 1948 a restituce v 90. letech 20. století. Poslední část této kapitoly shrne, co po roce 1989 motivovalo, ale i zabraňovalo majitelům kulturních památek v jejich zpřístupňování veřejnosti. Základním východiskem bude platná legislativa a její změny po roce 1989, jež v sobě obsahuje práva a povinnosti, ale i bariéry a pobídky vlastníkům ke zpřístupňování.

Následující část práce se už bude týkat pouze zpřístupněných hradů, zámků a zřícenin na území Libereckého kraje, nejprve bez ohledu na rok zpřístupnění. Jak již bylo zmíněno, tato skupina objektů tvoří podstatnou část nabídky kulturních atraktivit cestovního ruchu. Pod výrazem přístupné jsou chápány památky volně přístupné v krajině (zejména hradní zříceniny), objekty částečně přístupné (veřejnosti je přístupná pouze určitá část objektu nebo určitá expozice) a objekty běžně přístupné veřejnosti s určitým návštěvníckým režimem a dobou, sloužící k prezentaci kulturního dědictví. Za zpřístupněné jsou považovány pak pouze poslední dvě skupiny bez volně přístupných zřícenin.

Poslední část práce bude věnována objektům zpřístupněným veřejnosti poprvé mezi lety 1989 až 2011. Tato část bude vycházet z kapitoly o všech veřejnosti zpřístupněných vybraných objektech, z níž budou vyfiltrovány pouze památky zpřístupněné po roce 1989. Stručně budou charakterizovány všechny zjištěné objekty, se zaměřením pozornosti zejména na jejich osud ve druhé polovině 20. století, protože toto období mělo často zásadní vliv na jejich stav po roce 1989 (jako výchozí stav pro proces zpřístupňování). Největší část však bude věnována národní kulturní památce, hradu a zámku Grabštejn, který je spravován Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Liberci. Tento objekt

byl vybrán proto, že přestože je od konfiskace v roce 1945 v majetku státu, místní nestátní neziskový sektor nečekal, až stát začne po roce 1989 s opravami hradu sám, a vyvinul iniciativu na záchranu, která vedla ke zpřístupnění části hradu již v roce 1993. Neziskový sektor funguje při hradu dodnes a podílí se na řadě s ním spojených aktivit. Dílčím cílem této práce je tedy také představení vzorového projektu obnovy státního hradu a zámku Grabštejn, který by do budoucnosti měl sloužit jako jeden z příkladů dobré praxe obnovy kulturní památky.

1. METODOLOGIE

1.1 Vymezení a kategorizace kulturních památek

Název bakalářské práce v sobě nese pojem kulturní památka. Jak již bylo zmíněno v úvodu, za kulturní památky budou pro její účely považovány pouze nemovité kulturní památky ve smyslu zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, zapsané v ÚSKP.¹ **Kulturními památkami** jsou nemovité a movité věci nebo jejich soubory, které jsou významnými doklady historického vývoje, životního způsobu a prostředí společnosti od nejstarších dob až do současnosti, projevem tvůrčích schopností a práce člověka z nejrozličnějších oborů lidské činnosti a nositeli hodnot historických, uměleckých, vědeckých a technických, nebo které mají přímý vztah k významným osobnostem a historickým událostem (§ 2). Kulturní památky, které tvoří nejvýznamnější součást kulturního bohatství národa, prohlašuje vláda České republiky nařízením za **národní kulturní památky** a stanoví podmínky jejich ochrany (§ 4).

Podle umístění mohou být nemovité kulturní památky rozděleny na stavby:

- z městského prostředí – městské a měšťanské domy, vily, paláce, radnice, divadla, hotely, kostely, ale i školy apod.,
- z venkovského prostředí – zemědělské usedlosti, chalupy, roubené domy, sýpky, mlýny, sakrální stavby a další,
- z volné krajiny – zámky, hrady, kláštery, drobné sakrální stavby (kapličky, boží muka, křížové cesty), rozhledny, vojenské památky a další.

Z hlediska sociálního a typologického je snaha o zastoupení všech druhů staveb od staveb privilegovaných společenských vrstev až po chudinská obydlí. Mezi feudální a šlechtické stavby patří zejména hrady a tvrze, včetně zřícenin, a později budované zámky. Ve venkovském prostředí se také vedle zemědělských usedlostí uplatňují honosnější formy bydlení jako například rychty.²

Podle polohy, účelu a využití byla vytvořena druhová kategorizace kulturních památek pro potřeby Koncepce účinnější podpory památkové péče v Libereckém kraji v roce 2003. Při vytváření Koncepce bylo nedostačující členění památek v zákoně na nemovité a movité a podle stupně ochrany na kulturní památky a národní kulturní památky. Proto vzniklo následující členění:

- hrady, zámky, tvrze, paláce, zříceniny,
- sakrální (kultovní) objekty,
- městské domy – obytné a občanské (školy, radnice, muzea, peněžní ústavy, apod.),
- vesnické stavby,
- díla sochařství, malířství a uměleckých řemesel,
- technické památky – výrobní památky (továrny), dopravní památky (silnice, železnice, mosty) a jiné (přehrady, rozhledny),

¹ Kulturní památky zapsané do státních seznamů kulturních památek podle dřívějších právních předpisů se považují za kulturní památky zákona č. 20/1987 Sb. (§ 42).

² Kulturní památky v ČR. *Lidová architektura* [online]. 2000-2011 [cit. 2012-02-06]. Dostupné z: <http://www.lidova-architektura.cz/ochrana-pamatky/pamatky/kulturni-pamatky.htm>

- archeologické lokality,
- zahradní architektura – parky, zahrady, aleje,
- historické (případně rodné) domy, významná místa, památníky,
- ostatní – jednoznačně nezapadají do žádné z výše uvedených kategorií (například mauzoleum, pevnůstka).³

Z této kategorizace bude vycházet kapitola věnující se analýze nemovitého památkového fondu v Libereckém kraji.

1.2 Definice

Zámek je šlechtické sídlo novověku, s rezidenční, správní a soudní, případně i jinou (například loveckou) funkcí. Většinou je bez fortifikace. Změněné společenské podmínky a životní styl vedly ke vzniku zámku jako nového typu sídla v období renesance. Převažovala hlavně funkce reprezentativní a obytná, která byla vždy na vysoké úrovni. Součástí zámeckého areálu bývají i rozsáhlé zahrady a parky.⁴ Zámky vznikaly tzv. „na zelené louce“ nebo přestavbou starších staveb.⁵

Hrad je opevněný sídelní útvar vrcholného středověku z doby 12. až počátku 16. století s rezidenční, obrannou a správní funkcí. Novověk hrady odsunul do pozadí a poznamenal je spíše ničivou silou. Ty, které nebylo možné přestavět na sídlo nového typu (zámek) nebo utilitárně (nejčastěji hospodářsky) využít, byly ponechány svému osudu a staly se z nich **zříceniny**. Mnohé z nich se staly zdrojem stavebního materiálu pro okolní stavby a téměř zcela zanikly. Nový zájem o hrady se objevuje v 19. století, v období romantismu, kdy jsou hrady chápány již jako památky minulého života.⁶ Dnes zříceniny tvoří specifický typ kulturní památky, o který je také třeba pečovat, přestože je těžko zapojitelný do ekonomického procesu tak, aby se stal kulturním kapitálem. Původní hrady byly pozměněny jednak výše zmíněným rozebíráním stavebního materiálu, v posledních letech se objevil nový faktor – vandalismus jako záměrné ničení pozůstatků.⁷

Podle umístění v terénu se rozlišují hrady výšinné (hrady na kupách, ostrožné, skalní nebo na terénních blocích), a nížinné, nejčastěji vodní. Podle vlastnických vztahů se jedná o hrady královské (zejména z doby vlády Přemysla Otakara II. a Václava II.), šlechtické (prudký rozvoj od počátku 14. století, později často přestavovány a doplňovány), biskupské nebo řádové. Funkčně se dělí na hrady sídelní, strážní, správní a podobně.⁸ Typickými prvky pro hrad jsou palác, hradby, příkopy, valy či věže různých typů.⁹ V oblasti Libereckého kraje

³ KADLEC, Miloš. SVOBODA, Milan. *Památková péče, cestovní ruch a veřejná správa* [online]. Praha, 2007 [cit. 2012-02-10]. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/CMSPages/GetFile.aspx?guid=8af54a0e-19dc-4d1a-a3dd-c55cfc2b84f4>

⁴ Terminologie - slovníček odborných výrazů. *Castles.cz: Hrady, zámky a tvrze Čech, Moravy a Slezska* [online]. 2003-2011 [cit. 2012-01-31]. Dostupné z: <http://www.castles.cz/terminologie/zamek.html>

⁵ NOVÁK, Zdeněk. *Správa v oblasti památkové péče*. 1. vydání. Praha: 2009. s. 32

⁶ DURDÍK, Tomáš. *Encyklopedie českých hradů*. Praha: Libri, 1997. ISBN 80-85983-33-8. s. 11

⁷ KUDRNOVSKÝ, Miloš. *Hamrštejn: minulost, přítomnost a budoucnost zříceniny hradu*. Liberec: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, 2010. ISBN 978-809-0393-493. s. 2

⁸ BRYCH, Vladimír. RENDEK, Jan. *Hrady a zámky Libereckého kraje*. Vyd. 1. Liberec: Nakladatelství 555, 2002. ISBN 80-86660-01-X. s. 139

⁹ Vysvětlivky k ikonografii a hodnocení atraktivity. *Castles.cz: Hrady, zámky a tvrze Čech, Moravy a Slezska* [online]. 2003-2011 [cit. 2012-01-31]. Dostupné z: <http://www.castles.cz/explanatory.php?pg=11>

byl oblíbený jednoduchý typ hradu s okrouhlou věží volně situovanou uvnitř opevnění a mimo palác (například Lemberk, Grabštejn, Frýdlant).¹⁰

Tvrz je středověké opevněné sídlo kvalitativně nižší úrovně než hrad, menších rozměrů a slabší fortifikace. Umístěna byla zpravidla přímo ve vesnici či bezprostřední prostorové a funkční vazbě na ni. Ve většině případů sloužila jako rezidence nižší šlechty. V návaznosti na tvrze byly budovány dvory s hospodářskou i sídelní funkcí.¹¹

Hrady a zámky jsou jako svědkové naší minulosti součástí historické paměti celé země i regionu. V minulosti sloužily jako šlechtická a zeměpanská sídla. Dnes už tuto svou funkci z mnoha důvodů plnit nemohou, proto jsou tyto objekty animovány a v různé míře opět zapojovány do života společnosti, ať do společenského (do sociálních vztahů), tak do ekonomického. Hradní a zámecké objekty se stávají kulturním kapitálem a součástí ekonomiky, zejména díky zapojení do cestovního ruchu.

1.3 Výzkumné otázky a hypotézy

Zpracováním této bakalářské práce bych chtěla odpovědět na tři výzkumné otázky:

- *Kolik kulturních památek bylo v rámci vymezené kategorie (zámky, hrady, zříceniny) v Libereckém kraji poprvé zpřístupněno veřejnosti mezi lety 1989 až 2011?*

Odpovědi na první otázku bude dosaženo analýzou zpřístupněného památkového fondu a seznámením se s historií a osudem jednotlivých objektů. Protože jsem se zaměřila na poměrně úzkou kategorii památek, odhaduji, že pro veřejnost nově zpřístupněných objektů do konce roku 2011 nebude více než deset. Další, zejména původně zámecké, objekty mohou být využívány po roce 1989 i k jiným než návštěvnickým účelům, tedy pouze pro soukromé účely majitele nebo jsou využity účelově (jako sociální zařízení, úřady, rekreační zařízení). Tyto objekty nejsou v zájmu kapitoly o nově zpřístupněných památkách. Pod zpřístupněním je chápáno upravení objektu pro návštěvnické účely, tzn. vytvoření expozice (při využití jako muzea nebo galerie) či prohlídkové trasy, stanovení návštěvní doby a vstupného, zabezpečení objektu proti neoprávněnému vstupu. Ostatní objekty jsou považovány za volně přístupné nebo nepřístupné.

Počet lze také logicky odhadnout na základě vývoje počtu zpřístupňování objektů za vstupné v celé České republice (tabulka č. 1). Mezi lety 1991 až 2010 došlo k navýšení počtu zpřístupněných objektů o 162. Pokud tento počet rozpočítáme rovnoměrně na kraje (včetně Prahy), vychází v průměru 11,6 památky na kraj. V tomto počtu nejsou však zahrnuty jen hrady, zříceniny a zámky, ale také kostely, kláštery, vyhlídkové věže a podobně. Proto je při odhadu počtu zpřístupněných hradů, zřícenin a zámků v Libereckém kraji nutné průměr 11,6 snížit. Určitou roli také hraje rozloha kraje a počet kulturních památek. Liberecký kraj je nejmenším krajem České republiky, takže průměrný počet musí být ještě ponížen. Tímto odvozeným odhadem se opět dostaneme pod již výše odhadovaný počet 10.

¹⁰ KROPÁČEK, Jiří. *Severní Čechy: Krajina, historie, umělecké památky*. Praha: Panorama, 1981. s. 19

¹¹ BRYCH, Vladimír, RENDEK, Jan. *Hrady a zámky Libereckého kraje*. Vyd. 1. Liberec: Nakladatelství 555, 2002. ISBN 80-86660-01-X. s. 141

Tabulka 1 - Vývoj počtu objektů zpřístupněných za vstupné mezi lety 1991 - 2010, celá ČR

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
122	112	114	113	185	151	160	163	185	197
2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008	2010
222	233	245	257	269	271	272	277	294	284

Zdroj: NIPOS – Základní statistické údaje o kultuře v České republice 2010

- *Jaké typy památek byly zpřístupněny po roce 1989, tzn. kolik zámků, kolik hradů, kolik zřícenin?*

Odpověď na druhou výzkumnou otázku bude vycházet z odpovědi na otázku první. Informace z první odpovědi budou pouze rozříděny podle kritérií zámek, hrad a zřícenina. V souvislosti s hrady a zříceninami půjde zejména o zajištění těchto památek tak, aby nedocházelo k jejich dalšímu narušování a aby byl pohyb po ní bezpečný, nikoli k uzavření areálu a vybírání vstupného. Hrady a hradní zříceniny je totiž často velmi obtížné zabezpečit tak, aby nebyly volně přístupné. Většinou by totiž řešení vyžadovalo narušení areálu hradu. Některé zříceniny jsou už v takovém stavu (například dochovaná jedna zeď či pouze zbytky zdí), že je výhodnější je nechat jako volně přístupné, než investovat do vybudování zázemí pro návštěvníky. Mou hypotézou tedy je, že nejvíce bude nově otevřeno veřejnosti zámků, které mohou být využívány i jinak než jen k prohlídkám interiérů, například jako muzea, galerie nebo památníky slavné osobnosti.

- *Kteří vlastníci nejvíce zpřístupňovali své objekty veřejnosti po roce 1989? Stát, města/obce nebo soukromí vlastníci (fyzické i právnické osoby)?*

Odpovědi na poslední otázku zjistím, který typ vlastníka je nejvíce motivován zpřístupňovat své objekty veřejnosti. Mým předpokladem je, že státní objekty, které jsou součástí souboru státních hradů a zámků, byly v převážné většině přístupné už před rokem 1989 z důvodu tehdejší filozofie vybírání nejhodnotnějších objektů pro tyto účely. Nejvíce nově zpřístupněných objektů předpokládám ve vlastnictví obcí, které po roce 1989 získaly menší zámky ve svých katastrálních územích, často v nevyhovujícím stavu způsobeném nevhodným využíváním. Obce a města mají snahu zámecké objekty alespoň částečně zpřístupňovat veřejnosti buď v rámci prohlídkových okruhů, nebo tematickými, zejména regionálními, expozicemi v zámeckých interiérech a zatraktivňovat tak svou oblast pro cestovní ruch.

2. CHARAKTERISTIKA LIBERECKÉHO KRAJE

Liberecký kraj je tvořen okresy Česká Lípa, Jablonec nad Nisou, Liberec a Semily. Kraj se rozprostírá na severu České republiky, jeho území zahrnuje sever České kotliny, Jizerské hory, západní Krkonoše s Krkonošským předhůřím a východní část Lužických hor. Celý kraj je tedy převážně hornatý. Severní hranice kraje tvoří státní hranici s Německem a Polskem. Liberecký kraj tvoří pouze 4 % rozlohy České republiky a s výjimkou hlavního města Prahy je nejmenším krajem v republice. Ke konci roku 2010 žilo v kraji 439 942 obyvatel (4,2 % z České republiky) a podle tohoto ukazatele je druhým nejmenším.

Krajským městem je Liberec s více než 100 000 obyvateli, druhý největší je Jablonec nad Nisou.¹²

Podle rajonizace České republiky na marketingové turistické regiony zpracované agenturou CzechTourism se na území Libereckého kraje rozkládá turistický region Českolipsko a Jizerské hory, asi třetina regionu Český ráj (dělí se o něj se Středočeským a Královéhradeckým krajem) a část regionu Krkonoše a Podkrkonoší. Toto rozdělení do regionů nekopíruje institucionální hranice, ale vymezuje regiony s příbuznou turistickou nabídkou. Jizerské hory a Českolipsko jsou charakteristické svou tradicí výroby skla a podmínkami pro sportovní vyžití. Český ráj nabízí skalní města, naleziště polodrahokamů i zříceniny středověkých hradů. Krkonoše a Podkrkonoší představují horský region s ideálními podmínkami pro aktivní trávení volného času v přírodě.¹³

Na území kraje se nachází pět chráněných krajinných oblastí – Jizerské hory, Lužické hory, Kokořínsko, České středohoří a Český ráj. Jinak má kraj převážně průmyslový charakter. Tradiční je výroba skla a bižuterie, výroba plastů či strojírenství, v minulosti textilní výroba.

Liberecký kraj má i bohatou kulturně historickou tradici, která se odráží v množství zachovaných stavebních a historických památek i kulturních zařízení. Významné kulturní instituce nadregionálního významu jsou především ty liberecké - Severočeské muzeum, Oblastní galerie a Krajská vědecká knihovna, dále Divadlo F. X. Šaldy a Naivní divadlo, návštěvnický oblíbené jsou Zoologická a Botanická zahrada. Kulturní zařízení regionálního významu tvoří řada muzeí a galerií v různých částech kraje, například sklářská muzea v Novém Boru, Kamenickém Šenově a Železném Brodu, Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, Podještědské muzeum v Českém Dubu, Muzeum Českého ráje v Turnově nebo Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě. Podle statistických údajů Krajské správy ČSÚ v Liberci v roce 2006 (údaje z dalších let nejsou k dispozici) bylo v Libereckém kraji 47 muzeí (v roce 2000 jich bylo pouze 33), 14 galerií (v roce 2000 jich bylo 17) a 11 divadel.¹⁴

Území Libereckého kraje je rovněž známou oblastí z hlediska cestovního ruchu, jak již bylo naznačeno v úvodu. Nemovité kulturní památky regionu přitahují domácí i zahraniční návštěvníky. K historicky cenným objektům patří hrady a zámky (o nich podrobněji viz dále), církevní objekty (například bazilika Navštívení Panny Marie), objekty vesnické architektury. Důležitou roli hrají lázeňská místa (Lázně Libverda, Lázně Kundratice) vyhledávaná návštěvníky z Německa a Polska.¹⁵ Symbolem kraje je horský hotel a televizní vysílač Ještěd, který byl prohlášen Ministerstvem kultury ČR za národní kulturní památku a je připravována jeho nominace na zápis na Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO.

¹² Krajská správa ČSÚ v Liberci: Charakteristika kraje (údaje za rok 2010). *Český statistický úřad* [online]. 2012, 16.1.2012 [cit. 2012-01-31]. Dostupné z: http://www.czso.cz/xl/redakce.nsf/i/charakteristika_kraje

¹³ Turistické regiony v České republice. *CzechTourism.com* [online]. 2009 [cit. 2012-02-08]. Dostupné z: <http://www.czechtourism.com/what-to-see/Tourist-regions.aspx?lang=cs-CZ>

¹⁴ *Vybrané údaje za Liberecký kraj - kultura a sport* [online]. 2010 [cit. 2012-31-01]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/x/krajedata.nsf/oblast2/kultura-xl>

¹⁵ Krajská správa ČSÚ v Liberci: Charakteristika kraje (údaje za rok 2010). *Český statistický úřad* [online]. 2012, 16.1.2012 [cit. 2012-01-31]. Dostupné z: http://www.czso.cz/xl/redakce.nsf/i/charakteristika_kraje

2.1 Historický vývoj Libereckého kraje

Historický vývoj území nejenom Libereckého kraje je neodmyslitelně spjat s českými i cizími šlechtickými rody, jejich drženími územími i finančními poměry. K hlavním představitelům středověké šlechty na území dnešního Libereckého kraje patřili od poloviny 12. století Ronovci a jejich rozvětvené odnože podle nově založených hradů (páni z Dubé, z Klinštejna, z Lipé) a také rod Markvarticů (páni z Lemberka, z Michalovic, z Valdštejna, z Vartemberka). Panovník jim svěřil vnitřní kolonizaci dosud neosídlené krajiny, která vrcholila ve 13. století. V té době bylo založeno mnoho nových vesnických osad, měst i hradů jako opěrných bodů feudální moci. Výsledkem nebyla celistvá a rozsáhlá doména jednoho rodu, ale spíše řada majetků, které spojovalo pouze příbuzenské pouto.¹⁶ Výrazem rostoucího vlivu panstva bylo také ovládnutí původně královských hradů Bezděz, Houska či Děvín. Od 13. století je pro region také charakteristická přítomnost šlechty cizího původu, například pánů z Donína nebo pánů z Biberštejna.¹⁷

Vedle panských rodů (vyšší šlechta) se v kraji usadilo také množství zemanů, vladyků či rytířů, kteří tvořili skupinu nižší šlechty, sídlící na hradech, tvrzích či dvorech. V průběhu 16. století pronikli někteří úspěšní příslušníci nižší šlechty do řad vyšší šlechty a vytvářeli mohutná dominia, na území Libereckého kraje například Hrzánové nebo Smiřičtí. Zároveň sem ale přicházely i nové rody z vedlejších zemí České koruny jako například Redernové, vděčící za svůj vzestup službě Habsburkům. V předbělohorské době byl charakteristický hospodářský růst šlechtických velkostatků, ambiciózní šlechta českého severu (Redernové, Smiřičtí, Berkové z Dubé) se stala vůdčí silou společenského pohybu. Jejich zámecké rezidence dodnes nesou pozoruhodné znaky severské renesance, typické pro tento region.¹⁸ Pro severskou renesanci jsou typické štíty nebo skupiny štítů s vykrajovanými obrysy, bohatá dekorace a tendence protahovat průčelí a jednotlivé články do výšky.¹⁹

Po bitvě na Bílé hoře se nastalé majetkové přesuny nevyhnuly ani území dnešního Libereckého kraje, odkud pocházela řada představitelů politické elity stavovského státu. Panství Smiřických, Redernů a Berků získal Albrecht z Valdštejna, jehož vévodství frýdlantské se tak rozprostřelo na území celého kraje a ještě jej přesahovalo. Po Valdštejnovi přišla další vlna cizí šlechty z Francie (Rohanové), z německy mluvících krajů (Bredové, Gallasové) a z italského prostředí. Tato šlechta přijala barokní styl a později se zasloužila o další hospodářský rozvoj kraje i výtvarného umění a architektury.²⁰

Po revoluci v roce 1848, jež zrušila poddanství, se změnilo postavení šlechty ve společnosti. Průmyslový rozvoj monarchie v 19. století zrodil nový typ podnikatelské šlechty měšťanského původu, k nimž patřili na Liberecku například Liebiegové. První republika založená na občanském principu, který definitivně popřel dědičnost politických práv i šlechtickou titulaturu, a později ještě výrazněji nacistická okupace rozdělily bývalou šlechtu podle vztahu k českému státu na dva tábory. Šlechta podporující Německo po válce svůj

¹⁶ KROPÁČEK, Jiří. *Severní Čechy: Krajina, historie, umělecké památky*. Praha: Panorama, 1981. s. 17

¹⁷ BRYCH, Vladimír, RENDEK, Jan. *Hrady a zámky Libereckého kraje*. Vyd. 1. Liberec: Nakladatelství 555, 2002. ISBN 80-86660-01-X. s. 115

¹⁸ Tamtéž, s. 115

¹⁹ KROPÁČEK, Jiří. *Severní Čechy: Krajina, historie, umělecké památky*. Praha: Panorama, 1981. s. 23

²⁰ BRYCH, Vladimír, RENDEK, Jan. *Hrady a zámky Libereckého kraje*. Vyd. 1. Liberec: Nakladatelství 555, 2002. ISBN 80-86660-01-X. s. 115-116.

majetek zákonitě ztratila (například Clam-Gallasové, rod Des Fours-Walderode). Paradoxně rody věrné české zemi postihlo znárodnění majetku po komunistickém převratu v roce 1948.²¹

3. ANALÝZA PAMÁTKOVÉHO FONDU LIBERECKÉHO KRAJE²²

Celkem se v Libereckém kraji nachází 2 250 nemovitých kulturních památek zapsaných v ÚSKP. Na tomto seznamu je celkem zapsáno 40 253 nemovitých kulturních památek (stav k 25. 1. 2012) z celé České republiky, kulturní památky Libereckého kraje tvoří 5,6 %. Počty a typy památkové ochrany na území Libereckého kraje ilustruje tabulka č. 1.

Tabulka 2 – Analýza nemovitého památkového fondu Libereckého kraje, porovnání s Českou republikou

TYP OCHRANY	Celkem ČR	Celkem LK	% z celkem ČR	OKRES			
				Liberec	Česká Lípa	Semily	Jablonec n. N.
Národní kulturní památky	272	11	4,0	6*	2*	3	0
<i>z toho prohlášeno po r. 1989</i>	-	10	-	6	1	3	0
Kulturní památka	40 253	2 250	5,6	592*	782*	515	361
<i>z toho prohlášeno po r. 1989</i>	-	441	-	139	117	150	35
Městská pam. rezervace	40	0	0,0	0	0	0	0
Městská pam. zóna	253	15	5,9	5	6	3	1
<i>z toho prohlášeno po r. 1989</i>	-	15	-	5	6	3	1
Vesnická pam. rezervace	61	8	13,1	0	4	2	2
<i>z toho prohlášeno po r. 1989</i>	-	8	-	0	4	2	2
Vesnická pam. zóna	211	10	4,7	1	7	1	1
<i>z toho prohlášeno po r. 1989</i>	-	10	-	1	7	1	1
Krajinná pam. zóna	19	2	10,5	0	2	0	0
<i>z toho prohlášeno po r. 1989</i>	-	2	-	0	2	0	0
Světové kulturní dědictví UNESCO	12	0	0,0	0	0	0	0
Archeologická pam. rezervace	8	0	0,0	0	0	0	0

²¹ BRYCH, Vladimír, RENDEK, Jan. *Hrady a zámky Libereckého kraje*. Vyd. 1. Liberec: Nakladatelství 555, 2002. ISBN 80-86660-01-X. s. 116

²² Údaje použité v této kapitole pocházejí z elektronické verze ÚSKP MonumNet (<http://www.monumnet.npu.cz/monumnet.php>) a byly zjištěny na základě vyhledávání podle typů památek, jejich památkové ochrany, okresů a podobně. Stav je k 25.1.2012.

TYP OCHRANY	Celkem ČR	Celkem LK	% z celkem ČR	OKRES			
				Liberec	Česká Lípa	Semily	Jablonec n. N.
Nejohroženější nemovité památky	842	35	4,2	11	17	6	1
Již není chráněno (od 1.1.1990)	970	94	9,7	26	19	31	18

Zdroj: <http://www.monumnet.npu.cz/monumnet.php>

* Různé prameny se rozcházejí v zařazení zámku Lemberk, kostela sv. Vavřince a Zdislavy v Jablonném v Podještědí a dalších kulturních památek v částech Jablonného v Podještědí do okresu Liberec či do okresu Česká Lípa. V ÚSKP jsou zařazeny pod okres Liberec, V. Brych a J. Rendek v Hradech a zámčích Libereckého kraje i M. Aulová v Památkách Libereckého kraje je zařazují do okresu Česká Lípa.

Pouze 4 % (11 objektů) z celkového počtu 272 národních kulturních památek (NKP) se nachází v Libereckém kraji. Tento počet je srovnatelný s Karlovarským krajem (10 NKP) a Pardubickým krajem (11 NKP). Nejvíce národních kulturních památek (46) je na území hlavního města Prahy. V kraji nebyla prohlášena žádná městská památková rezervace. Nenachází se zde ani památka zapsaná na Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO, ani žádná archeologická památková rezervace. Samostatně není chráněno ani žádné dílo zahradní architektury, zahrady a parky jsou chráněny jako součásti areálů jiných nemovitých kulturních památek. Významné zastoupení mají vesnické památkové rezervace, z nichž nejvíce jich je na území okresu Česká Lípa. 35 kulturních památek zapsaných v ÚSKP je evidováno jako nejohroženější nemovité památky. Od 1. 1. 1990 již není chráněno 94 památek, jedná se především o památky zapsané do státního seznamu před rokem 1988, jimž bylo zrušeno prohlášení jako například komunistické pomníky a památníky, ale také několik venkovských domů a usedlostí, které časem zanikly.

3.1 Národní kulturní památky

V kraji se nachází 11 národních kulturních památek zapsaných v ÚSKP. Jedná se zejména o státní hrady a zámky, 1 výtvar lidové architektury, 1 církevní objekt a 1 stavbu moderní architektury druhé poloviny 20. století. Jmenovitě jsou to tyto objekty (v závorce uvedeno, od kterého roku jsou NKP):

- hrad Bezděz (1978), ve správě NPÚ, územního odborného pracoviště v Liberci (dále jen ÚOP v Liberci),
- zámek Sychrov (1995), ve správě NPÚ ÚOP v Liberci,
- zámek Zákupy a hospodářský dvůr zámku v Zákupích (2001), ve správě NPÚ ÚOP v Liberci,
- hrad a zámek Frýdlant (2001), ve správě NPÚ ÚOP v Liberci,
- zámek Lemberk (2001), ve správě NPÚ ÚOP v Liberci,
- zámek Hrubý Rohozec (2001), ve správě NPÚ ÚOP v Liberci,
- hrad Trosky (2001), ve správě NPÚ ÚOP v Liberci,

- horský hotel a televizní vysílač Ještěd u Liberce (2006), majitelem jsou České Radiokomunikace (ty jsou součástí skupiny fondů vedených australskou skupinou Macquarie),
- hrad a zámek Grabštejn (2008), ve správě NPÚ ÚOP v Liberci,
- kostel sv. Vavřince a Zdislavy v Jablonném v Podještědí (2008), v majetku Kláštera dominikánů Jablonné v Podještědí,
- Dlaskův statek v Dolánkách u Turnova (2010), ve správě Muzea Českého ráje v Turnově, příspěvkové organizace.

Všechny národní kulturní památky jsou přístupné veřejnosti.

3.2 Kulturní památky

Následující kapitola představuje typologickou různorodost kulturních památek Libereckého kraje a jejich hrubé poměrné zastoupení (nejedná se o přesné počty památek v rámci každé kategorie, podrobná analýza není cílem této bakalářské práce). Kategorie korespondují s těmi vymezenými v metodologii. Některé památky mohou být zařazeny do dvou kategorií z důvodu popisu památky v ÚSKP (například objekt s popisem městský dům – rodný dům, může být zařazen do městských domů i do památníků a významných domů).

3.2.1 Vesnické stavby

Více než čtvrtinu nemovitého památkového fondu (přes 600 objektů) Libereckého kraje tvoří venkovské usedlosti a domy jako doklady lidového stavitelství, které dnes slouží především jako obytné či rekreační objekty. Mnoho objektů je ale bohužel nevyužíváno a chátrá. Výjimkou je například NKP Dlaskův statek v Dolánkách u Turnova, jenž je součástí Muzea Českého ráje v Turnově. Je zde umístěna národopisná expozice lidového interiéru, v areálu se také konají národopisné slavnosti (např. Masopust, Velikonoce či Svatojánské posvícení).²³

Nejhodnotnější soubory lidové architektury jsou chráněny v osmi vesnických památkových rezervacích a deseti zónách. Čtyři rezervace jsou v okrese Česká Lípa (Janovice u Kravař, Lhota u Dubé, Rané a Žďár) a cenné jsou pro lidové dřevěné roubené a srubové domy z 18. a 19. století, zděné domy empírového typu a drobné sakrální památky, dokreslující kolorit zmíněných osad. Součástí některých usedlostí jsou i v pískovcové skále tesané prostory. Dvě rezervace nalezneme v okrese Jablonec nad Nisou. Na Jizerce, osadě Jizerských hor, je chráněna původní lidová architektura horské osady s roubenými stavbami převážně z 18. a 19. století, vzniklá spolupůsobením stavebních tradic a drsných klimatických podmínek. Jedná se o památky na slavnou sklářskou historii. Druhou rezervací jabloneckého okresu je Železný Brod – Trávníky, ucelený urbanistický soubor lidové architektury s obdélným centrem. Poslední dvě rezervace patří do okresu Semily. Jedná se o Horní Štěpanice se zcela ojedinělými krčkovými stavbami, u nichž jsou obvodové stěny objektu vystavěny z dřevěných polínek na hliněnou maltu, a Lomnici nad Popelkou – Karlov, představující vrchol místního podkrkonošského dřevěného barokního urbanismu.²⁴

²³ Dlaskův statek. *Muzeum Českého ráje v Turnově* [online]. [cit. 2012-01-26]. Dostupné z: http://www.muzeum-turnov.cz/content_pages/view/26

²⁴ AULOVÁ, Martina. *Památky Libereckého kraje*. Liberec: Krajský úřad Libereckého kraje: Agentura 555, 2002. ISBN 80-902887-5-8. s. 9-30

3.2.2 Městské domy

Více než 400 objektů je chráněno jako městský či měšťanský dům nebo vila, tedy jako původně obytné objekty. Tento typ kulturních památek má značně omezené možnosti návštěvníckého využití. Stejně jako vesnické objekty mají hlavně obytnou funkci či jsou využity jako nebytové prostory a slouží k podnikatelským účelům. Lze však nalézt opět několik výjimek, kdy i takové objekty našly jiné využití a jsou přístupné široké veřejnosti. Jako nejvhodnější využití se jeví zřízení muzea, galerie či expozice o slavném místním rodákovi. Mezi úspěšné příklady adaptace měšťanského obytného domu na muzeum/galerii lze zařadit sídlo Muzea v Semilech v barokním měšťanském domě, který je rodným domem spisovatele Ivana Olbrachta. Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou zvolilo na konci 40. let 20. století jako své sídlo reprezentativní secesní budovu, exportní a obytný dům bývalé exportní firmy Zimmer & Schmidt.²⁵ Určitě neposledním příkladem je Riedelova vila ve městě Desná, která v současnosti slouží jako kulturní středisko – zčásti je zde muzeum a výstavní prostory, část je vyhrazena pro knihovnu.

Domy občanské vybavenosti tvoří podstatně menší část souboru městských staveb. Památkově chráněny jsou radnice (například v Liberci, Chrastavě, Novém Boru či Jablonci nad Nisou), pivovary (v České Lípě, v Hodkovicích nad Mohelkou), hotely (ve větších městech kraje), divadla (v Jablonci nad Nisou, Liberci, Turnově a Lomnici nad Popelkou), muzea a další domy.

3.2.3 Drobné památky - díla sochařství, malířství a uměleckých řemesel

Téměř 400 nemovitých kulturních památek Libereckého kraje tvoří drobné památky, jako jsou sochy, sousoší, boží muka, křesťanství či kapličky. Jedná se o památky, které dotváří a dokreslují celkový vzhled kulturní krajiny, městského i vesnického prostředí. Všem jsou volně přístupné, dnes už ale často není chápán jejich původní význam. Přesto ani tyto památky nejsou zanedbávány. Nedá se mluvit o jejich zpřístupňování, ale pouze o restaurování či záchraně před úplným zánikem. Příkladem může být záchrana kapličky v Liberci – Machníň, která byla v roce 2006 v havarijním stavu, nyní už je zcela obnovena.

3.2.4 Technické památky

Charakteristickou podskupinou technických památek pro Liberecký kraj jsou objekty dokládající sklářskou tradici v regionu. Chráněno je sedm skláren (například v Okrouhlé, ve Vysokém nad Jizerou či v Harrachově), celkově je v České republice chráněno skláren čtrnáct. Chráněny jsou i další specifické sklářské objekty jako mačkárna skla v Kokoníně, brusírna skla v Hraběticích či v Harrachově, archeologické stopy sklářské huti v Bedřichově na louce pod Lesní chatou nebo tzv. Liščí bouda (Fuchsloch), která se jako jediný objekt dochovala po požáru sklářské osady na Kristiánově a dnes se v ní nachází Památník sklářství v Jizerských horách.

Mezi dalšími technickými památkami můžeme jmenovat rozhledny (Slovanka, Hvězda-Štěpánka), přehrady (Harcovská v Liberci, Mšeno v Jablonci nad Nisou či zřícenina přehrady na řece Bílá Desná), sušárnu chmele v Dubé, ozubnicovou železniční trať Tanvald –

²⁵ Historie secesní budovy. *Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou* [online]. [cit. 2012-01-26]. Dostupné z: <http://www.msb-jablonec.cz/historie-secesni-budovy/>

Kořenov, vodní kanál průrva Ploučnice u Novin pod Ralskem či vodní mlýny ve Starých Splavech a v Rousínově.

3.2.5 Sakrální památky

Chráněných kostelů, klášterů, far a jejich areálů je v Libereckém kraji v ÚSKP zapsáno v součtu více než 200. Památkově chráněný kostel nalezneme téměř v každé obci, v těch větších i dva a více. Dvanáct kostelů je evidováno jako nejohroženější nemovité památky. Patří mezi ně i kostel sv. Máří Magdaleny v Liberci, který byl v minulosti odsvěcen a i díky tomu, našel soukromého investora, který v nejbližší době začne s adaptací kostela na multifunkční prostor. Kostely všeobecně jsou vždy památkami přístupnými široké veřejnosti, jsou k tomu předurčeny už svou funkcí, kdy lidé do kostela chodí rozjímat a v neděli se schází na bohoslužby.

3.2.6 Památníky, historické (rodné) domy, významná místa

Tato skupina památek není velmi početná. V kraji se nachází dva rodné domy známých osobností, a to již výše zmiňovaný rodný dům Ivana Olbrachta v Semilech a rodný dům spisovatele Jana Kadavého v Jestřabí v Krkonoších. Největší podskupinu tvoří pomníky padlým ve světových válkách, obětem koncentračního tábora, ale i významným osobnostem, například Karolíně Světlé nebo mistru Janu Husovi. Památníky jsou zapsány v ÚSKP pouze dva – památník sklárství v Liščí boudě na Kristiánově a památník protifašistického odboje v Liberci.

3.2.7 Archeologické památky

Skupinu archeologických památek tvoří rovinná neopevněná sídliště a pohřebiště v okolí Pěnčína a Svijan, výšinná opevněná sídliště (hradiště) v Zahrádkách u České Lípy nebo Dehtárech, pohřebiště laténské i z pozdní doby bronzové, archeologické stopy v místech, kde bývaly tvrze (Rybnov, Milčany, Předlánce a další). Mezi archeologické památky patří i zbytky sklářské huti v Bedřichově v Jizerských horách nebo systém polních dělostřeleckých opevnění a záseků z 18. století v okolí Lukášova u Jablonce nad Nisou.

3.2.8 Zámky, hrady, tvrze, zříceniny, paláce

Poslední skupinou chráněných kulturních památek, na které je zaměřena tato práce, jsou zámky, hrady, zříceniny a tvrze. Přestože Liberecký kraj je nejmenším krajem České republiky, kulturní dědictví hradů, jejich zřícenin a zámků je bohaté.

Následující tabulka ukazuje rozložení objektů podle okresů. V počtu v různém stavu dochovaných a chráněných památek jednoznačně převyšuje okres Česká Lípa ostatní okresy. Způsobeno je to i tím, že hlavně v této oblasti stavěli svá sídla a obranné hrady dva nejmocnější rody oblasti dnešního Libereckého kraje – Ronovci a Markvartici a jejich rozvětvené odnože (viz kapitolu 2.1). Také podmínky zvlněné krajiny předurčovaly ke stavbě hradů („hrady jsou majákem souše“²⁶). Liberecko a Jablonecko tvoří z velké části pohoří Jizerské hory, na Semilsko zasahuje část západních Krkonoš, což jsou pro stavbu hradů i

²⁶ KUKAL, Zdeněk. *Hrady Čech a Moravy: z čeho jsou a na čem stojí: hrady, zámky, tvrze, kláštery*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3745-4. s. 140

zámků oblasti méně vhodné. Zámky jako šlechtická sídla novověku bývaly stavěny v obcích nebo ve volné krajině, často také vznikaly přestavbou hradů.

Celkem se na území Libereckého kraje nachází 86 objektů, zapsaných jako zámek, hrad, zřícenina hradu nebo tvrz. Z celkového počtu 2 250 nemovitých kulturních památek, tvoří tato skupina pouze 3,8 %, přesto je ale nejpočetnější skupinou v počtu objektů zpřístupněných veřejnosti (o těchto objektech viz dále).

Tabulka 3 - Hrady, zámky a tvrze v Libereckém kraji

	CELKEM	Okres			
		Liberec	Česká Lípa	Semily	Jablonec n. N.
Hrad (zřícenina hradu)	41 (29)	5 (3)	20 (10)	11 (11)	5 (5)
Zámek	33	10	15	5	3
Tvrz	12	1	7	4	0
Celkem	86	16	42	20	8

Zdroj: <http://www.monumnet.npu.cz/monumnet.php>

Celkem se na území Libereckého kraje nachází 41 objektů zapsaných v ÚSKP jako hrad nebo hrad-zřícenina (údaj v závorce), zámků je 33, tvrzí 12. Co se týče tvrzí, jedná se zejména pouze o archeologické stopy tvrzí a tvrzišť. Tato podskupina nemá potenciál pro zpřístupňování, zachovány jsou pouze dva objekty, a to tvrz Volfartice, která je v soukromém vlastnictví a využívána pouze pro soukromé účely, a tvrz Tlustec u Velkého Valtinova, z níž se zachovaly pouze obvodové zdi. Jako palác není zapsána za Liberecký kraj ani jedna historická stavba. Dva objekty (Frýdlant a Grabštejn) jsou zároveň hradem i zámkem, proto se objevují v obou skupinách.

Z výše uvedeného vyplývá, že nejlepší předpoklady pro zpřístupňování veřejnosti mají zámky, hrady a jejich zříceniny, proto následující kapitoly budou zaměřeny právě na tyto objekty. Velké a známé hrady a zámky jsou velmi často zapojovány do produktů a projektů cestovního ruchu, jsou jednou ze skupin atraktivit, za kterými turisté do Libereckého kraje přijíždějí. Na druhou stranu velká většina hradních zřícenin je celoročně volně a bezplatně přístupná a doplňuje tak nabídku historických objektů pro méně náročné návštěvníky.

4. ZPŘÍSTUPŇOVÁNÍ HRADŮ A ZÁMKŮ V LIBERECKÉM KRAJI

4.1 19. století až rok 1945²⁷

Hrady a zámky v Čechách jako cíle výletů hrály nezastupitelnou roli při formování turistiky již v 19. století. Dodnes existují velmi úzké vztahy cestovního ruchu a památek obecně. Soubor hradů, zřícenin i šlechtických rezidencí sehrál také významnou úlohu při formování a propagaci oblastí jako turistické destinace. Například dnes státní hrad Trosky byl koncem 19. století přirovnáván k českým pyramidám a stal se ikonografickým symbolem destinace Českého ráje.

Prvními návštěvníky hradů bývali spíše romantičtí poutníci, kteří vyhledávali v prostředí hradů a hradních zřícenin estetický prožitek. Cíli jejich výletů byly například hrady Bezděz, Trosky či Frýdštejn. V pozdější době při formování nacionalistické ideologie byly historické památky považovány za „kus národního bytí“, který je třeba zachovat. Na počátku 20. století přecházely objekty často do správy Klubu českých turistů (dále KČT), který se zasloužil o jejich propagaci a nejnutnější zabezpečovací práce (opět například Trosky, Bezděz, Frýdštejn). S přebíráním památkových objektů KČT se objevovaly také snahy o jejich revalorizaci nalezením takových funkcí, které by byly atraktivní pro potenciální návštěvníky a zároveň by přispívaly k ekonomické soběstačnosti objektu. Tuto možnost neskýtaly zříceniny, často na obtížně přístupných místech, považované za volné statky přístupné všem zájemcům. Technicky bylo často obtížné oplotit pozemek, proto se zájem soustředil na vytvoření jádra památky pod uzamčením, kam bylo možné vstup zpoplatnit.

Původní spolupráce mezi vlastníky památkových objektů a veřejnoprávními korporacemi se vlivem vnějších politických vztahů začala měnit po první pozemkové reformě, kdy se objevovaly snahy o vyvlastnění soukromého majetku, odůvodněné domnělým veřejným zájmem, že památky patří všemu lidu. Tyto tendence se znovu projeví v souvislosti s konfiskacemi majetku po druhé světové válce ve snaze získat objekty hradů a zámků do odborné správy a spravovat je jako atraktivitu domácího cestovního ruchu (viz dále). Zájem byl soustředěn také na skupinu památek, které zůstaly po válce v soukromém vlastnictví, byl však vyvíjen tlak, aby byly ve veřejném zájmu přiděleny KČT (například hrad Návarov).

V první polovině 20. století nelze ještě mluvit o hradech a zámcích soustavně zpřístupňovaných veřejnosti ve smyslu dnešním. Turisté se často museli obracet k personálu majitele, který rozhodoval o připuštění návštěvníků. Prohlídky se uskutečňovaly v nepřítomnosti majitelů. Veřejnost takto mohla navštívit například zámky Lemberk či Frýdlant.

²⁷ Kapitola zpracována podle: KREJČÍ, Marek. Zámky a hrady Českého ráje jako prvky destinace cestovního ruchu. In: *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji: sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24.-25. dubna 2009 v Turnově*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích - Státní okresní archiv Semily pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově, 2009, s. 260-266.

4.2 1945 – 90. léta 20. století (od konfiskací a znárodnování k restitucím)

Soubor trvale zpřístupněných hradů a zámků v Libereckém kraji, stejně jako na území celé České republiky, byl významně rozšířen po roce 1945. Někdejší šlechta přišla o většinu svého majetku v letech 1945 až 1947 díky Benešovým dekretům (č. 12/1945 Sb. a č. 108/1945 Sb.), zbytek majetku šlechtě odebrala pozemková reforma z roku 1948.²⁸ Oba dekrety významným způsobem ovlivnily vznik souboru tzv. státních hradů a zámků. Z konfiskovaných hradů a zámků měla být vytvořena muzea životního slohu (bylo jich vybráno asi 200 – v Libereckém kraji například zámky Hrubý Rohozec, Lemberk, Sychrov či Frýdlant). Z těch, které nebyly určeny k tomuto využití, byly odvezeny knihovny, mobiliář a sbírky a byly využity jinak – jako domovy sociální péče, dětské domovy, internáty apod.²⁹ Zpřístupňování nových objektů tak dnes může komplikovat dohledávání původního mobiliáře, který se v lepším případě podaří nalézt ve svozovém mobiliáři na jiném objektu, v horším případě se zjistí, že byl rozkraden či nenávratně poničen.

Po roce 1989 situaci v oblasti nemovitého památkového fondu v České republice významně ovlivnil průběh restitučních procesů. V rámci restitucí byly vydávány hrady a zámky znárodněné komunistickým režimem i zkonfiskované na základě Benešových dekretů. Po listopadu 1989 podali potomci bývalé šlechty kolem dvou set oprávněných i pochybných žádostí o navrácení hradů, zámků, lesů, rybníků a dalších nemovitostí. Původním majitelům bylo na území České republiky dohodou vydáno více než 40 tvrzí, hradů a zámků³⁰, a to i těch zpřístupněných. Na území dnešního Libereckého kraje nebyl šlechtickým rodem zrestituován žádný objekt. Vysvětlení spočívá v kdysi převážně německém charakteru zdejší šlechty, jejíž potomci dnes žijí v cizině a často kolaborovali s nacisty. Patří k nim například Harrachové, Hartigové či Rohanové.³¹ Velkou kauzou však zůstává restituční nárok rodu Des Fours-Walderode na majetek v severovýchodních Čechách včetně státního zámku Hrubý Rohozec.

V restitucích samozřejmě nebyly nemovitosti vydávány pouze potomkům šlechtických rodů, ale právě šlechta byla před rokem 1945 ve valné většině majitelem sledované skupiny objektů. Výjimkou je úspěšná restituce hradu Houska, jehož restituenty jsou Ing. Jaromír Šimonek a MUDr. Blanka Horová, potomci po Josefu Šimonkovi, který v roce 1924 hrad koupil a do roku 1939 užíval jako letní a reprezentační sídlo rodiny. Noví majitelé hrad opravili, oživilo a od roku 1999 zpřístupnili i veřejnosti (o hradu viz dále).³² Některé další historické objekty byly převedeny z majetku České republiky do majetku obcí speciálním zákonem (č. 172/1991 Sb.), opět se však žádný případ netýká Libereckého kraje.³³

²⁸ Šlechta a její majetkové nároky na území České republiky. *České noviny.cz* [online]. 26.01.2004. [cit. 2012-02-16]. Dostupné z: http://www.ceskenoviny.cz/index_view.php?id=46384

²⁹ NOVÁK, Zdeněk. *Legislativa v oblasti kultury a památkové péče*. Praha: 2011 s. 37

³⁰ Šlechta a její majetkové nároky na území České republiky. *České noviny.cz* [online]. 26.01.2004. [cit. 2012-02-16]. Dostupné z: http://www.ceskenoviny.cz/index_view.php?id=46384

³¹ BRYCH, Vladimír, RENDEK, Jan. *Hrady a zámky Libereckého kraje*. Vyd. 1. Liberec: Nakladatelství 555, 2002. ISBN 80-86660-01-X. s. 116

³² Historie hradu Houska. *Hrad Houska* [online]. 2006-2012 [cit. 2012-02-16]. Dostupné z: <http://www.hradhouska.cz/index.php?menu=historie>

³³ BENDA, Josef. *Restituce majetku bývalých šlechtických rodů po roce 1989*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2010. ISBN 978-808-6729-619. s. 165, 537

4.3 Motivace a bariéry zpřístupňování po roce 1989

Motivaci a bariérám zpřístupňování kulturních památek v období po roce 1989 se věnuje následující kapitola. Východiskem je platná legislativa, která určuje práva a povinnosti vlastníků kulturních památek. Ti se pak podle stanovených práv a povinností rozhodují, jak se svou památkou naloží. Pokud zákony kladou příliš velké překážky formou omezování vlastnických práv a nemožnosti volného nakládání s památkou nebo naopak vlastníky určitým způsobem motivují, to vše má velký vliv na to, zda se vlastník bude o svou památku starat, oživit ji a případně zpřístupní veřejnosti.

Neméně však záleží na osobnostních charakteristikách a zájmech individuálního vlastníka, zájmech a preferencích celé společnosti (zejména podpora a zájem o kulturní dědictví a jeho záchranu), ale i snaze obecních či městských samosprávních orgánů.

4.3.1 Motivace a důvody vlastníků hradů a zámků k jejich zpřístupňování veřejnosti

Nejprve se zaměříme na to, co vlastníky kulturních památek, úžeji hradů, zřícenin a zámků, motivuje k tomu, aby o svůj objekt pečovali a následně ho i případně zpřístupnili široké veřejnosti. Zde je ještě nutné podotknout, že povinností vlastníka není zpřístupnění kulturní památky veřejnosti, proto se většinou jedná o kombinaci některých těchto důvodů (subjektivních i objektivních):

- znovuoobnovení zodpovědnosti jednotlivce, obcí i státu ke svému majetku a jeho okolí po roce 1989 (odpovědnost jednotlivce a obce v ideálním případě střídá anonymní nezájem na socialistickém vlastnictví),³⁴
- vztah k danému objektu a místu, osobní zájem na záchraně a oživení součásti místního kulturního dědictví,
- obnovení přetrhaných vztahů k objektu v případě restituce či privatizace, snaha o obnovení tradice,
- snaha zachovat kulturní dědictví budoucím generacím a zpřístupnit ho i pro tu současnou,
- zapojení objektu do nabídky cestovního ruchu a tím i do ekonomiky,
- zvýšení kulturní atraktivity daného území pro jeho obyvatele i návštěvníky,
- vlastnictví historického objektu jako společenská prestiž, touha pochlubit se tím, co majitel dokázal,
- ochrana kulturních hodnot území, včetně architektonického dědictví (v souladu s cílem územního plánování) a seznámení veřejnosti s těmito hodnotami,
- z ekonomického hlediska: užitek z historické budovy je větší než z budovy nové, za předpokladu stejných parametrů budov,
- pokud je objekt ve vlastnictví fyzických nebo právnických osob zpřístupněn veřejnosti pro kulturně-vzdělávací nebo náboženské účely, je podle zákona č. 338/1992 Sb., o dani z nemovitostí osvobozen od daně ze staveb³⁵ (nepřímá

³⁴ NOVOTNÝ, Michal. Legislativní vývoj v památkové péči po roce 1989. *Zprávy památkové péče*. 2006, roč. 66, č. 3. s. 247

³⁵ *Kulturní památky a péče o ně* [online]. [cit. 2012-02-25]. Dostupné z: <http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=2273>

finanční pomoc), majitel také může žádat o příspěvek na zvýšené náklady na obnovu nebo zachování památky z rozpočtu ministerstva kultury (přímá finanční pomoc).

4.3.2 Bariéry a problémy zpřístupňování

Stejně tak, jak je vlastník motivován a stimulován ke zpřístupnění svého objektu veřejnosti, může být od svého záměru i odrazen či demotivován. Bariéry mohou být opět vnější (objektivní - zejména legislativní), ale i vnitřní (subjektivní). Vlastníka od zpřístupňování často odrážejí tyto důvody:

- stanovení povinností vlastníka prohlášené kulturní památky zákonem č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči – jedná se zejména o omezování volného nakládání s kulturní památkou,
- o využití kulturní památky jsou příslušné rozhodovat orgány státní správy na základě závazného stanoviska, vlastník je povinen každou zamýšlenou změnu užívání předem ohlásit (na druhou stranu je toto omezení nutné z hlediska zamezení nevhodného využívání kulturních památek agresivními podnikatelskými subjekty),
- závazné stanovisko je nutné si vyžádat pokaždé, zamýšlí-li vlastník provést údržbu, obnovu, restaurování či rekonstrukci,
- podle nového stavebního zákona vydávají orgány památkové péče závazná stanoviska pro obnovu památek, která je stavbou nebo stavební změnou, formou rozhodnutí, které není přezkoumatelné; přezkoumatelné je teprve rozhodnutí stavebního úřadu (tím zmizela jistá ochrana vlastníka, kterou znamenalo samostatné řízení ve věci památkové péče – když ono samostatné řízení vyloučilo zamýšlenou stavbu, stavebník nemusel investovat prostředky do pořízení podrobné dokumentace pro stavební povolení),³⁶
- stav nemovitého památkového fondu po roce 1989 jako důsledek devastace normalizačním režimem – odvezení původního mobiliáře a následné nevhodné využívání objektů jako sklady, kravíny, internáty apod.,
- vysoké finanční nároky na obnovu/ opravu historického objektu a následně na jeho provoz,
- zpřetrhání vazeb k daným objektům po druhé světové válce (konfiskace, následně znárodnění komunistickým režimem),
- omezené možnosti využití památkových objektů s ohledem na legislativu, ale také na dispozice objektů.

Z předchozí kapitoly je zřejmé, že vlastníci památek jsou velmi ovlivňováni vnitřními i vnějšími faktory. Vnitřními faktory jsou především zájmy, preference, motivace a často osobní vztah k místu a danému historickému objektu. Pro záchranu památky a její zpřístupnění je nejdůležitější záměr ji znovu oživit a zachovat pro další generace. S touto vnitřní motivací se pak lépe překonávají faktory vnější, zejména v podobě legislativních bariér, například procesu vydávání závazného stanoviska nebo stavebního povolení.

³⁶ NOVÁK, Zdeněk. *Legislativa v oblasti kultury a památkové péče*. Praha: 2011. s. 258

Vývoj po roce 1989 ukázal propastný nepoměr mezi finančními zdroji, které je společnost schopna a ochotna vynakládat na ochranu, záchranu, rozvoj a zpřístupňování památkového fondu, a nutnými náklady na tuto činnost. Tato propast přetrvává i přes to, že mnohé památky byly navráceny původnímu majiteli či získány novým vlastníkem a často tak vznikla motivace přímého vlastníka starat se o svůj majetek. Za pozitivní trend je třeba považovat rostoucí zájem obyvatel o kulturně historické dědictví, odrážející se v aktivitách vzrůstajícího počtu neziskových organizací a občansko-právních sdružení, které přebírají starost o některé památky či se zaměřují na jejich obnovu.³⁷ V Libereckém kraji lze například jmenovat hrad Grabštejn, při kterém působí několik neziskových organizací, hrad Rotštejn, který je spravován občanským sdružením Ochrana Klokočských skal, zříceninu hradu Nístějka, při které působí Občanské sdružení hradu Nístějky nebo občanské sdružení Hrad Ralsko.

Prostředí ochrany památek může být i silně demotivující. Následkem toho může být nevěle vlastníků nemovitých památek být zapsán do ÚSKP pro obavy z vyplývajících omezení a byrokratické komplikace i s drobnými zásahy na památce.³⁸ Dalším problémem, který se objevil po roce 1989, byly rychlé a levné nákupy historických domů či zámků v rámci privatizace, které bohužel stály na počátku další fáze chátrání.³⁹ Zatímco komunistická léta znamenala především nevhodné využívání nemovitých památek, porevoluční doba přinesla problém v podobě nevyužívání památek.⁴⁰

5. ZÁMKY, HRADY A ZŘÍČENINY NA ÚZEMÍ LIBERECKÉHO KRAJE

Liberecký kraj jako administrativně správní útvar přirozeně netvoří z geografického ani historického hlediska jednotný či v minulosti izolovaný celek. V regionu se odráží podobné vývojové trendy stavební produkce gotiky, renesance, baroka, klasicismu i historizujících slohů jako ve zbývajících částech země. Přesto lze v kraji nalézt architektonická díla, jež jsou v kontextu hradní a zámecké architektury ojedinělá (například zámecká sídla se znaky severské renesance). Většina objektů pochází z 13. až 19. století a představuje různorodou typovou škálu i slohový vývoj.

Hrad nebo zámek, který je v dnešní době vnímán pouze jako architektonická či umělecko-historická památka, v minulosti představoval živý organismus, plnící celou řadu funkcí. Poznávání hradů a zámků je tak zároveň sondou do životního prostředí mnoha šlechtických rodů, dříve usedlých na území dnešního Libereckého kraje.⁴¹ V poslední době je trendem hrady i zámky oživovat (animovat) tradičními i netradičními akcemi, autentickými i

³⁷ KESNER, Ladislav. *Marketing a management muzeí a památek*. 1. vyd. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-1104-4. s. 21

³⁸ PEK, Tomáš. *Stavební památky: specifika přípravy a financování jejich obnovy, údržby a provozu*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2009. ISBN 978-80-7357-462-8. s. 98

³⁹ DOSTÁL, Dalibor. Zachránci českých památek. *Profit.cz* [online]. 14.12.2011. [cit. 2012-02-16]. Dostupné z: <http://profit.tyden.cz/clanek/zachranci-ceskych-pamatek/>

⁴⁰ ŠIMEK, Jiří. *Ochrana nemovitého kulturního dědictví prostředky omezení vlastnického práva*. Praha, 2010/2011. Dostupné z: <http://svoc.prf.cuni.cz/sources/4/5/47.pdf>.

⁴¹ BRYCH, Vladimír. RENDEK, Jan. *Hrady a zámky Libereckého kraje*. Vyd. 1. Liberec: Nakladatelství 555, 2002. ISBN 80-86660-01-X. s. 4

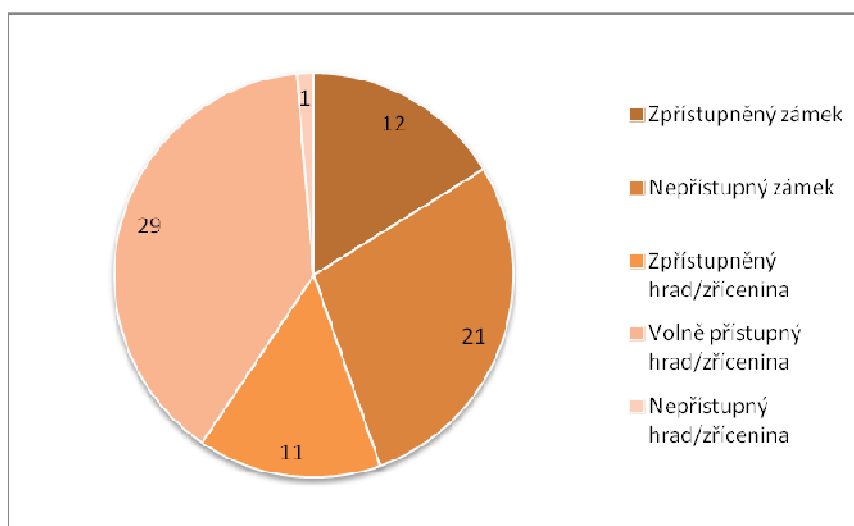
komerčními. Správci se snaží památky co nejvíce zatraktivnit pro návštěvníky kostýmovanými, hranými či nočními prohlídkami, prostředí hradů je využíváno k rytířským turnajům i jako scény letních hudebních či divadelních festivalů, volně přístupné zříceniny mohou být využity k aktivitě zvané geocaching.

Zde však vzniká dilema: jak být vstřícný vůči potřebám a zájmům veřejnosti a získat její zájem, a přitom si zachovat identitu a autenticitu. „Mrtvé“ expozice a prohlídky s nezáživným výkladem zajímají už pouze malé procento návštěvníků a naštěstí jich na zámcích ubývá. Doprovodné akce ale často nahrazují tradiční prohlídky, což může vyvolat otázku, zda jsou správci přesvědčeni o atraktivitě svěřeného objektu. Nabízené doprovodné aktivity tvoří součást historického kontextu památky, jsou uměle vneseným prvkem.⁴²

5.1 Zpřístupněné zámky, hrady a zříceniny

V Libereckém kraji se nachází 74 kulturních památek zapsaných v ÚSKP jako hrad, zřícenina nebo zámek (viz tabulka č. 2). Ne všechny objekty jsou však přístupné veřejnosti. Pouze 23 objektů je zpřístupněno s určitým návštěvníckým režimem (návštěvní doba a vstupné, nebo po dohodě s majitelem). Velká část hradů a jejich zřícenin (celkem 29 objektů) je návštěvníkům přístupna volně, ve valné většině bez jakýchkoli omezení a celoročně. 22 objektů, zejména se jedná o zámky, je veřejnosti nepřístupných. Je to z několika důvodů: jsou ve špatném technickém stavu a majitel nemá dostatek financí na jejich zpřístupnění (například zámek Vartemberk), jsou využívány pro soukromé účely jeho majitele (zámek v Malé Skále, zámek Nový Děvín), slouží jako rekreační zařízení (zámek Nový Berštejn, zámek Nová Louka u Bedřichova, zámek Návarov), slouží jako sociální zařízení, například domov důchodců nebo dětský domov (zámek Sloup v Čechách, zámek Nový Falkenburk). Poměr zpřístupněných a nepřístupných objektů znázorňuje graf č. 1.

Graf 1 - Poměr zpřístupněných a nepřístupných zámků, hradů a zřícenin

Zdroj: autorka

⁴² KESNER, Ladislav. *Marketing a management muzeí a památek*. 1. vyd. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-1104-4. s.166

V tabulce č. 3 jsou seřazeny v současné době veřejnosti přístupné objekty zámků, hradů a zřícenin. Jedná se o 12 zámků (v tomto počtu jsou zařazeny objekty Frýdlant a Grabštejn, které jsou zároveň hrad i zámek) a 11 hradů a zřícenin. Tabulka obsahuje informace o jejich vlastníkově, využití objektu, roku/období zpřístupnění (pokud se jej podařilo dohledat) a návštěvnosti za rok 2010 (včetně pořadí v rámci Libereckého kraje – údaj v závorce). Objekty jsou seřazeny podle data/období zpřístupnění a podle využití. Barevně jsou označeny objekty zpřístupněné po roce 1989.

Seznam všech zámků, hradů a zřícenin v Libereckém kraji zapsaných v ÚSKP se nachází v příloze č. 1 a mapa jejich rozmístění v příloze č. 2.

Tabulka 4 - Zpřístupněné zámky, hrady a zříceniny

Název objektu	Vlastník / správce	Využití	Přístupný veřejnosti od roku/období	Návštěvnost v roce 2010 ⁴³
ZÁMKY				
Státní hrad a zámek Frýdlant	ČR, ve správě NPÚ ÚOP Liberec	Hradní a zámecká expozice se dvěma prohlídkovými trasami; v sezóně doprovodné kulturní akce	Veřejnosti zpřístupněn již roku 1801 rodem Clam-Gallasů	38 550 (5.)
Státní zámek Hrubý Rohozec	ČR, ve správě NPÚ ÚOP Liberec	Dva prohlídkové okruhy po interiérech zámku	1949 ⁴⁴	27 677 (9.)
Státní zámek Sychrov	ČR, ve správě NPÚ ÚOP Liberec	Zámecké expozice ve dvou prohlídkových trasách; doprovodné kulturní akce	Od r. 1950 (v malém rozsahu), v 70. letech rozšíření	122 522 (1.)
Státní zámek Lemberk	ČR, ve správě NPÚ ÚOP Liberec	Dva prohlídkové okruhy; možnost pronájmu prostor pro různé akce	1951-1971 zde bylo Muzeum bytové kultury; znovuotevřen v červenci 1992 ⁴⁵	29 417 (8.)
Státní zámek Zákupy	ČR, ve správě NPÚ ÚOP Liberec	Prohlídková trasa po zámeckých interiérech, barokní zahrada a anglický park	1951 ; 1977-1985 rekonstrukce; 2001 – otevřen anglický park ⁴⁶	20 508 (11.)
Zámek Jilemnice	Město Jilemnice	Sídlí zde Krkonošské muzeum; kolem zámku je park	1953 ⁴⁷	*

⁴³ Údaje o návštěvnosti: Základní statistické údaje o kultuře v České republice 2010. I. díl. Kulturní dědictví. NIPOS [online]. 2011 [cit. 2012-05-01]. Dostupné z: http://www.nipos-mk.cz/wp-content/uploads/2009/03/Statistika_kultury_2010_Kulturni_dedictvi_web.pdf

⁴⁴ Podle informace od kastelána zámku

⁴⁵ Historie zámku Lemberk. *Zámek Lemberk* [online]. 2012 [cit. 2012-02-28]. Dostupné z: <http://www.zamek-lembek.cz/historie/>

⁴⁶ Památky a zajímavosti. *Zákupy* [online]. 2003-2012 [cit. 2012-02-28]. Dostupné z: <http://www.zakupy.cz/web/mesto-3/zajimavosti/>

⁴⁷ Historie. *Krkonošské muzeum v Jilemnici* [online]. 2009-2011 [cit. 2012-02-28]. Dostupné z: <http://www.kmjilemnice.cz/historie.html>

Název objektu	Vlastník / správce	Využití	Přístupný veřejnosti od roku/období	Návštěvnost v roce 2010 ⁴³
Zámek Horní Branná	Obec Horní Branná	Nachází se zde Památník Jana Amose Komenského, část expozice věnována rodákovi J. Šírovi	1957 ⁴⁸	193 (15.)
Státní hrad a zámek Grabštejn	ČR, ve správě NPÚ ÚOP Liberec	Dva prohlídkové okruhy, prohlídka sklepení a věže; kulturní akce, možnost pořádát konference, semináře	1993 ⁴⁹	14 815 (12.)
Bredovský letohrádek	ČR, ve správě NPÚ ÚOP Liberec	Expozice Lužické hory - příroda a lidé, geologie, sklářství a tkalcovství, místní architektura a významné památky; Zahrada se sochařskou výzdobou	1999 ⁵⁰ V současnosti uzavřen kvůli rekonstrukci	V roce 2010 nepřístupný
Zámek Horní Police	Obec Horní Police	Výstava papírových modelů hradů, zámků a kostelů; občasně kulturní akce a speciální prohlídky	2010 - otevřena expozice papírových modelů hradů a zámků ⁵¹	*
Lomnice nad Popelkou	Město Lomnice nad Popelkou	V přízemí sídlí Kulturní a informační středisko a Městská knihovna; v prvním patře se nachází velký sál využívaný ke kulturním akcím	V 50. letech upraven na domov důchodců; 2009-2010 rekonstrukce ⁵²	**

⁴⁸ Památník J.A. Komenského. *Asociace muzeí a galerií v České republice* [online]. 2011 [cit. 2012-02-28]. Dostupné z: <http://www.cz-museums.cz/adresar/liberecky-kraj/semily/horni-branna/pamatnik-jana-amose-komenskeho/>

⁴⁹ AULOVÁ, Martina. *Památky Libereckého kraje*. Liberec: Krajský úřad Libereckého kraje: Agentura 555, 2002. ISBN 80-902887-5-8. s. 25

⁵⁰ Významné stavby v obrazech. *Zámek Lemberk* [online]. 2012 [cit. 2012-02-28]. Dostupné z: <http://www.zamek-lembek.cz/vyznamne-stavby-v-obrazech/bredovsky-letohrad/>

⁵¹ Historie. *Zámek Horní Police* [online]. [cit. 2012-02-28]. Dostupné z: <http://www.zamek-hornipolice.websnadno.cz/Historie.html>

⁵² Zámek Lomnice nad Popelkou. *Liberecký kraj* [online]. 2011 [cit. 2012-02-28]. Dostupné z: <http://www.liberecky-kraj.cz/dr-cs/1266-zamek-lomnice-nad-popelkou.html>

Název objektu	Vlastník / správce	Využití	Přístupný veřejnosti od roku/období	Návštěvnost v roce 2010 ⁴³
Zámek Hrubá Skála	Soukromý majitel – HORSTAV Hotel	Slouží jako hotel a restaurace; návštěvníkům přístupná vyhlídková věž a nádvoří	Po r. 1945 upraven pro účely odborové rekreace, po r. 1989 rekonstruován na hotel	*
HRADY A ZŘÍČENINY				
Hrad Valdštejn	Město Turnov; spravuje Hrad Valdštejn, přisp. org. města Turnov	Samostatná prohlídka hradu, možnost využít i průvodcovský výklad v interiérech	Od první poloviny 19. století jako druhá památka v Čechách ⁵³	61 950 (3.)
Skalní hrad a poustevna Sloup	Obec Sloup v Čechách; od r. 1998 je nájemcem hradu jeho kastelán ⁵⁴	Prohlídka vytesaných skalních prostor světského i sakrálního určení; kulturní akce	1827 ⁵⁵	37 134 (6.)
Státní hrad Trosky	ČR, ve správě NPÚ ÚOP Liberec	Individuální prohlídka hradu, vyhlídka z věže Baba a vyhlídka pod věží Panna	Od 19. století ; Od r. 1925 ve vlastnictví státu a spravován KČT, od 50. let památkáři; 2000 vybudováno schodiště na Babu	91 488 (2.)
Státní hrad Bezděz	ČR, ve správě NPÚ ÚOP Liberec	Individuální prohlídka hradu nebo s průvodcem, vyhlídka z hradní věže	Od počátku 19. století ; 1932 – KČT; 1953 – Státní památková péče	54 695 (4.)
Skalní hrad Vranov-Pantheon	Obec Malá Skála; spravuje Discovery Tours, s. r. o.	Individuální prohlídkový okruh po nejdelším skalním hradu v Čechách	Od 19. století ⁵⁶	8 256 (14.)
Hrad Frýdštejn	Obec Frýdštejn	Individuální prohlídka zříceniny hradu, vyhlídka z věže	1892 – v majetku Okrašlovacího spolku v Turnově; 1894-1938 – KČT – ukázková péče; dnes v majetku obce	26 504 (10.)

⁵³ Nové expozice. *Hrad Valdštejn* [online]. 2000-2012 [cit. 2012-02-26]. Dostupné z: <http://www.hrad-valdstejn.cz/cs/nove-expozice.html>

⁵⁴ *Skalní hrad a poustevna Sloup* [online]. 2002-2008 [cit. 2012-02-28]. Dostupné z: <http://www.hradsloup.cz/main.php3?lang=cze>

⁵⁵ *Skalní hrad a poustevna. Sloup v Čechách* [online]. 2005-2009 [cit. 2012-04-28]. Dostupné z: <http://www.obecsloupvcechach.cz/turisticke-zajimavosti/skalni-hrad/>

⁵⁶ Vranov-Pantheon. *Hrady.cz* [online]. 2004 [cit. 2012-02-28]. Dostupné z: http://www.hrady.cz/wnd_show_text.php?tid=4405

Název objektu	Vlastník / správce	Využití	Přístupný veřejnosti od roku/období	Návštěvnost v roce 2010 ⁴³
Skalní hrad Rotštejn	Obec Mírová pod Kozákovem; hrad provozuje Občanské sdružení Ochrana Klokočských skal	Prohlídka skalního hradu; občasné kulturní akce	Dříve volně přístupný; Od r. 1998 ⁵⁷ zpřístupňován a zachraňován OS Ochrana Klokočských skal	13 100 (13.)
Hrad Houska	Soukromí majitelé – J. Šimonek a B. Horová	Prohlídka hradu, pořádání kulturních akcí – Kulturní léto	1999 ⁵⁸	33 405 (7.)
Vodní hrad Lipý	Město Česká Lípa; hrad spravuje Lipý, přisp. org.	Prohlídka hradu s průvodcem i bez něj; nádvoří také slouží jako scéna pro kulturní akce	2003 ⁵⁹	**
Zřícenina hradu Starý Berštejn	Soukromý majitel – M. Novák	Zachovalá hradní věž	přístupný po dohodě s majitelem	**
Zřícenina hradu Kvítkov	Soukromý majitel	Zachováno několik tesaných místností, chodbička	přístupný po dohodě s majitelem	**

Zdroj: autorka

* Údaje se nezdařilo dohledat

** Objekt nezveřejňuje údaje o návštěvnosti

⁵⁷ Hrad Rotštejn. *Ochrana Klokočských skal* [online]. [cit. 2012-02-28]. Dostupné z: <http://www.interdata.cz/klienti/oks/>

⁵⁸ *Hrad Houska* [online]. 2006-2012 [cit. 2012-02-26]. Dostupné z: <http://www.hradhouska.cz/>

⁵⁹ Vodní hrad Lipý - Historie. *Lipý Česká Lípa* [online]. [cit. 2012-04-28]. Dostupné z: http://lipy.cz/web/index.php?page=hrad_historie

6. NOVĚ ZPŘÍSTUPNĚNÉ KULTURNÍ PAMÁTKY PO ROCE 1989

V předchozí kapitole a tabulce č. 3 byly uvedeny všechny veřejnosti přístupné objekty v Libereckém kraji. Následující kapitoly budou zaměřeny již pouze na objekty, které se otevřely veřejnosti poprvé po roce 1989. Z tabulky č. 3 je jasné patrné, o které objekty se jedná – státní hrad a zámek Grabštejn (1993), Bredovský letohrádek při státním zámku Lemberk (1999), zámek Horní Police (2010), skalní hrad Rotštejn (1998), hrad Houska (1999) a vodní hrad Lipý (2003). K těmto objektům by ještě mohl být zařazen státní zámek Lemberk, který byl do začátku 70. let 20. století přístupný, následně byl však na 20 let kvůli špatnému technickému stavu uzavřen. Znovu se otevřel v roce 1992 a musel se tak opět dostat do povědomí veřejnosti.

Po roce 1989 bylo tedy nově otevřeno 6 objektů. Tento počet je odpovědí na první výzkumnou otázku a zároveň potvrzením hypotézy, že vzhledem k úzce vymezené skupině kulturních památek a celorepublikovému trendu zpřístupňování nebylo nově zpřístupněno více než 10 objektů. Na otázku, jaké typy památek byly zpřístupněny, je odpověď následující: 1 hrad (Houska), 1 hrad-zámek (Grabštejn), 1 zámek (Horní Police), 2 zříceniny (Lipý, Rotštejn) a 1 letohrádek (Bredovský). Toto typové rozložení nepotvrzuje můj předpoklad, že nejvíce budou zpřístupňovány zámky. Přestože by do této kategorie obecně spadaly Grabštejn, Horní Police a Bredovský letohrádek, jedná se o velmi různorodé objekty (hrad přestavěný na zámek, zámek v obci a letohrádek), takže nelze vysledovat jednoznačný trend. Na druhou stranu byla skupina přístupných objektů rozšířena o různorodé objekty, což přispělo ke zvýšení rozmanitosti nabídky kulturních aktivit Libereckého kraje.

Co se týče třetí otázky a hypotézy, tzn., kteří vlastníci nejvíce zpřístupňovali své objekty veřejnosti po roce 1989 (stát, obce nebo soukromí vlastníci), byl při formulování hypotézy opomenut fakt, že vlastník může přenechat správu objektu jinému subjektu, který se může zasloužit o jeho zpřístupnění. V některých případech je tak nutné rozlišit, kdo objekt vlastní a kdo jej spravuje. Zjednodušeně lze ale konstatovat, že byla hypotéza potvrzena, protože z počtu šesti byly čtyři nově zpřístupněné objekty v majetku obcí/měst. Přehlednější je ale uvést každý objekt zvlášť, než utvářet shrnující závěry:

- hrad a zámek Grabštejn – majitelem objektu je stát (resp. je ve správě NPÚ), který se za velkého přispění místního neziskového sektoru zasloužil o postupné zpřístupňování veřejnosti,
- Bredovský letohrádek – dnes je jeho vlastníkem podle katastru nemovitostí stát (letohrádek je součástí NKP Lemberk), o jeho zpřístupnění se však postaral tehdejší Okresní úřad v České Lípě a Okresní vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě,
- vodní hrad Lipý – vlastníkem objektu je město Česká Lípa, které se také zasloužilo o jeho zpřístupnění, správa objektu dnes náleží příspěvkové organizaci Lipý,
- zámek Horní Police – zámek na konci 90. let získala do svého majetku obec Horní Police, která měla snahu objekt otevřít veřejnosti,
- hrad Houska – hrad získali v restituci potomci bývalého majitele, kteří ho opravili a otevřeli veřejnosti,

- skalní hrad Rotštejn – hrad je ve vlastnictví obce Mírová pod Kozákovem, o jeho zpřístupnění se však postaralo občanské sdružení Ochrana Klokočských skal na základě dohody s obcí.

Následující část práce se bude věnovat konkrétněji všem nově zpřístupněným objektům po roce 1989. Největší pozornost bude věnována hradu a zámku Grabštejn, který by mohl sloužit jako vzorový příklad obnovy a zpřístupnění kulturní památky. Jeho obnova probíhala za velkého přispění neziskového sektoru a místních obyvatel, postupně, tak jak se dařilo získávat finanční prostředky, a velmi citlivě, za což byl Grabštejn také oceněn odborníky.

7. STÁTNÍ HRAD A ZÁMEK GRABŠTEJN

Hrad Grabštejn, který byl přestavěn na zámek, zaujímá vrchol vysokého ostrohu, obtékaného Václavickým potokem. Nachází se necelé tři kilometry východně od Hrádku nad Nisou, historicky na pomezí Čech a Lužice, v katastru obce Chotyně u Hrádku nad Nisou. Dosud si uchoval raněgotické jádro lichoběžného půdorysu s válcovým, volně stojícím bergfitem (okrouhlou útočištnou věží) a obdélným palácem.

7.1 Stručná historie hradu do roku 1945

Hrad byl pravděpodobně založen v polovině 13. století (doba vzniku hradu není přesně určena). Král Přemysl Otakar II. hrad v roce 1256 odebral neznámému šlechtici a daroval ho míšeňským pánům z Donína. Po roce 1562, kdy Grabštejn od Donínů koupil císařský rada Jiří Mehl ze Střelic, byla provedena přestavba gotického hradu na reprezentativní renesanční zámek, která v zásadě určila dnešní podobu. Před rokem 1568 byl v podhradí postaven tzv. Nový nebo také dolní zámek sloužící spíše jako úřednický dům.⁶⁰

Po bitvě na Bílé hoře získal hrad Albrecht z Valdštejna. Vojenský význam hradu se projevil naposledy v letech 1645-1648, kdy se stal základnou švédských vojsk. Během třicetileté války byl hrad silně poškozen, z příkazu císaře Ferdinanda III. bylo také zbořeno rozsáhlé hradní opevnění, které zde bylo od dob založení hradu (čímž byl snížen vojenský význam hradu). V roce 1704 získali Grabštejn Gallasové (později Clam-Gallasové), kteří provedli barokní úpravy interiéru a po roce 1843 částečnou klasicistní přestavbu, když byl zámek zasažen bleskem a částečně vyhořel (poničeny byly střechy a horní podlaží). Zámek byl v důsledku toho snížen o jedno podlaží.⁶¹

Clam-Gallasové také rozšiřovali své umělecké sbírky, podporovali výtvarné umění a přední hudebníky té doby. Zvelebovali zámek i jeho okolí. V roce 1818 získal areál dolního zámku s přilehlými provozními budovami klasicistní podobu. Současně došlo ke zřízení zámeckého parku a v roce 1833 k rozšíření dolního areálu o tzv. Kavalierhaus. Zámek sloužil jako letní sídlo Clam-Gallasů až do roku 1945.⁶²

⁶⁰ FREIWILLIG, Petr. *Soupis nemovitých kulturních památek v Libereckém kraji: okres Liberec*. Liberec: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, 2010. ISBN 978-80-903934-2-4. s.121

⁶¹ Tamtéž, s.121

⁶² Tamtéž, s.122

Obrázek 1 - Hrad a zámek Grabštejn (zdroj: <http://grabstejn.mikroregion.info/pages/home/index.aspx>)

7.1.1 Unikátní kaple sv. Barbory

V pozdní gotice byla do prostoru mezi válcovou věž a starý palác vložena zámecká kaple sv. Barbory. Je zmiňována již roku 1387, dnešní podoba je výsledkem renesanční přestavby Jiřího Mehla ze Střelic. Kaple je vyzdobena nástěnnou malbou pokrývající stěny i klenbu, pocházející z doby po roce 1569, která je výjimečná svou ucelenou koncepcí.⁶³ Důvodem proč je kaple na Grabštejně zasvěcena sv. Barboře, patronce horníků, bylo zřejmě rozvinuté hornictví a těžba na Grabštejnsku.

V českých zemích se nedochoval nikde jinde žádný takto rozsáhlý nástěnný cyklus dosahující úrovně grabštejnských maleb, výjimečná je i kvalita a doba vzniku.⁶⁴ Kaple je historiky nazývána manýristickou perlou Čech a je zařazována mezi nejpůsobivější renesanční prostory českého venkova. Původní malby z 16. století s výjevy ze života Ježíše Krista jsou dílem umělců z Itálie (nebo v Itálii vyučených), které si přivedl Jiří Mehl ze Střelic. Později byly překryty malbami mladšími, které změnily celkový výraz výmalby. Původní malby ale zůstaly z velké části zachovány⁶⁵. D. Menclová ve stavebně historickém průzkumu z roku 1973 uvádí: „*Je to skutečně spíše drahocenná skříňka, přeplněná malbami a malovanými intarziemi lavic než architektonický prostor.*“ Kromě maleb jsou také unikátní renesanční lavice – stally, které se jako jediné původní vybavení po devastaci zachovaly. Lavice jsou pokryty temperou malovanými ornamenty, napodobujícími intarzie. Kazatelna a hlavní oltář se našly rozbité, oltářní obraz zmizel.⁶⁶ Po desetileté rekonstrukci je dnes kaple nejpůsobivějším interiérem hradu.

7.2 Grabštejn ve 2. polovině 20. století

V roce 1945 byl areál vyvlastněn, protože Clam-Gallasové si za druhé světové války zadali s nacistem. Na konci roku 1947 byl objekt přidělen rekreačnímu a bytovému družstvu skupin národního odboje Rebytno na zotavovnu odbojářů druhé světové války. Ta byla

⁶³ BRYCH, Vladimír, RENDEK, Jan. *Hrady a zámky Libereckého kraje*. Vyd. 1. Liberec: Nakladatelství 555, 2002. ISBN 80-86660-01-X. s.68

⁶⁴ AULOVÁ, Martina. *Památky Libereckého kraje*. Liberec: Krajský úřad Libereckého kraje: Agentura 555, 2002. ISBN 80-902887-5-8. s. 25

⁶⁵ Hrad Grabštejn láká turisty na manýristické malby. *Česká televize* [online]. 31.3.2010 [cit. 2012-04-21].

Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/regiony/85597-hrad-grabstejn-laka-turisty-na-manyristicke-malby/>

⁶⁶ MENCLOVÁ, Dobroslava. *Grabštejn, stavebně-historický průzkum hradu-zámku*, 1973

zřízena pouze v Novém zámku. Roku 1951 bylo družstvu zrušeno užívací právo pro zneužívání objektů. Následně se objevil záměr zřídit zde zvláštní dětský domov. Mobiliář byl vytržěn a ze zámku převezen do sovětských míst v roce 1948 (za účasti dr. Z. Wirtha).⁶⁷ V roce 1953 přešel celý areál do správy ministerstva národní obrany jako vojenský objekt a byl využíván československou armádou k výcviku služebních psů. Vojenské hospodaření dovedlo Grabštejn téměř k zániku, a když v roce 1970 armáda horní hrad opustila, urychlilo to ještě jeho chátrání. Po roce 1970 využívala armáda pouze dolní zámek, kde sídlí dodnes. Horní hrad zůstal ve vojenském prostoru, byl nepřístupný a vytrácel se z povědomí veřejnosti.⁶⁸ Jeho chátrání urychlovali příležitostní vandaloři, hledači pokladů a zloději materiálu. Pokud v této době probíhaly nějaké záchranné práce, nebylo to zásluhou kompetentních orgánů, ale vždy díky úsilí nadšenců a přátel hradu.⁶⁹

V roce 1979 při provádění dalšího stavebně historického průzkumu byl Grabštejn shledán ve stádiu dlouhodobé nepříznivé deklinace (do objektu zatékalo, krovové dříví bylo napadeno houbou, objekt nebyl zajištěn před neoprávněným vstupem). Díky své poloze a architektonické hodnotě byl zámek v této době předurčován do budoucna jako turistický cíl s kulturním a společenským využitím veřejností. V případě neschůdnosti tohoto řešení, bylo navrhováno využití jako rekreačního zařízení.⁷⁰

Po roce 1989 přešel hrad a zámek pod správu dnešního Národního památkového ústavu, který jej postupně zpřístupňoval veřejnosti. Vojenský útvar zůstal umístěn pouze v dolním zámku a jeho okolí. Byly provedeny první větší záchranné kroky, které měly rozhodující význam pro další existenci památky. Nejprve bylo provedeno statické zabezpečení nosných konstrukcí, tedy krovů, stěn a stropů. Mezitím probíhaly nutné archeologické, restaurátorské a stavebně historické průzkumy a byla zpracována památkově šetrná koncepce restaurování hradu.⁷¹ Prvotní záchranné práce ukázaly, že i přes poškození historických konstrukcí, je zámek neobyčejně cenný dochovanou měrou autentické hmoty. Kdyby chátrání hradu pokračovalo ještě jedno desetiletí, tak podle památkářů hrozilo, že se nezvratně promění v ruinu. Záchranné práce byly realizovány v mezní chvíli.⁷²

Na obrázcích č. 2 a 3 je vidět stav před rokem 1989 a současný stav nádvoří hradu. Je zde patrná jedna zásadní změna a to tvar zakončení věže. V dostupných pramenech se o této změně nikde nepíše, proč byla provedena. Zmínka není uvedena ani ve stavebně historickém průzkumu z roku 2009. Obrázek č. 4 znázorňuje pohled z věže na nádvoří a zdevastovanou jihozápadní část hradu. Na obrázku č. 5 jsou patrné první výsledky rekonstrukce a to nové střechy. Obrázek je datován stejně jako obrázek č. 4 (leden 1990), což ale logicky není

⁶⁷ BAŠTOVÁ, Miroslava. LANCINGER, Luboš. LÍBAL, Dobroslav. *Grabštejn, stavebně-historický průzkum hradu-zámku*. Praha: 1979

⁶⁸ ZEMAN, Karel. Hudba uzdravuje Grabštejn. In: *Kalmanach 2010/2011*, roč. 2010/2011. ISBN 978-80-254-7868-4. s. 114

⁶⁹ FUČÍKOVÁ, Eliška. *Hrad Grabštejn*. Liberec: Pro NPÚ ÚOP v Liberci připravilo nakl. Bor, 2010. ISBN 978-80-903934-7-9. s. 4

⁷⁰ BAŠTOVÁ, Miroslava. LANCINGER, Luboš. LÍBAL, Dobroslav. *Grabštejn, stavebně-historický průzkum hradu-zámku*. Praha: 1979

⁷¹ FREIWILLIG, Petr. *Soupis nemovitých kulturních památek v Libereckém kraji: okres Liberec*. Liberec: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, 2010. ISBN 978-80-903934-2-4. s.122

⁷² ZEMAN, Karel. Hudba uzdravuje Grabštejn. In: *Kalmanach 2010/2011*, roč. 2010/2011. ISBN 978-80-254-7868-4. s. 114

možné, proto odhaduji dobu vzniku nejdříve na rok 1991 (pokud je správná datace obrázku č. 4).

Obrázek 2 - Nádvoří hradu, pohled k SV, vlevo průčelí J křídla; stav v r. 1984 (autor: NPÚ Ústí n. L., zdroj: NPÚ ÚOP v Liberci)

Obrázek 3 - Nádvoří hradu, pohled k SV, vlevo průčelí J křídla, současný stav (zdroj: http://www.tyden.cz/rubriky/relax/cestovani/pruvodce-pamatkami/pamatky-hruby-rohozec-grabstejn-i-lembek-maji-novinky_164154.html)

Obrázek 4 - Pohled na hrad z válcové věže, leden 1990 (autor: R. Kursá, NPÚ Ústí n.L., zdroj: NPÚ ÚOP v Liberci)

Obrázek 5 - Letecký pohled na hrad po započetí rekonstrukce (autor: R. Kursá, NPÚ Ústí n.L., zdroj: NPÚ ÚOP v Liberci)

Při obnově hradu nebylo ale vždy počítáno s tím, že bude sloužit návštěvnickému provozu. V roce 1991 přišel Památkový ústav v Ústí nad Labem s návrhem využití objektu jako luxusního bydlení pro cizince s vymezením části objektu pro pořádání symposií a výstav. Návrh počítal s využitím horního i dolního zámku a vyžadoval přemístění vojenské posádky z dolního zámku do jiné lokality.⁷³

Hradní soubor je mimořádně cenným historickým souborem z hlediska uměleckohistorického, architektonického i urbanistického, proto byly v rámci podrobné specifikace stavebně technického stavu zohledněny aspekty památkové kvality z hlediska dochované míry autenticity. Byly zmapovány originální architektonické detaily a prvky, kterým byla při restaurování věnována velká pozornost.⁷⁴

7.2.1 Restaurování kaple sv. Barbory

S restaurováním kaple se započalo v roce 1990. Nejprve bylo nutné zamezit zatékání do kaple, tzn. opravit střechu, stabilizovat statiku zdiva a osadit nová okna. Následovala stabilizace klimatických podmínek odstraněním dodatečně nalité betonové krusty z původní cihelné podlahy. Byly zrestaurovány kamenické prvky, zejména vandalismem poničené pískovcové balustrády, a dřevěné prvky (renesanční stally a kazatelna). Do kaple se také podařilo navrátit a opravit varhany z konce 17. století, vytvořit repliky ztracených olejomalb do prostoru oltáře, ztracené gotické plastiky sv. Barbory a dvou ozdobných váz, zrestaurovat troje dveře v kapli, což bylo financováno z výtěžku z benefičních koncertů Lud'ka Veleho.⁷⁵

⁷³ Návrh využití hradu-zámku Grabštejn: luxusní bydlení pro cizince. Památkový ústav Ústí nad Labem, 1991

⁷⁴ FUČÍKOVÁ, Eliška. *Hrad Grabštejn*. Liberec: Pro NPÚ ÚOP v Liberci připravilo nakl. Bor, 2010. ISBN 978-80-903934-7-9. s. 13

⁷⁵ Tamtéž, s. 6

Obrázek 6 - Kaple sv. Barbory, pohled k presbytáři, stav v roce 1990 (autor: R. Kursá, NPÚ Ústí n.L., zdroj: NPÚ ÚOP v Liberci)

Obrázek 7 - Kaple sv. Barbory, pohled k presbytáři, současný stav (<http://www.hrad-grabstejn.cz/obnova-a-restaurovani/kaple-sv-barbory/>)

Malby v kapli byly silně degradovány opakovanými necitlivými přemalbami, práce na nich tak trvaly s přestávkami 10 let. Práce byly hrazeny především z prostředků Ministerstva kultury ČR, za přispění DBU – Německé nadace pro životní prostředí, benefičních koncertů Lud'ka Veleho (viz dále), Česko-německého fondu budoucnosti, Sdružení pro obnovu a oživení Státního hradu a zámku Grabštejn a jeho okolí a dalších partnerů.⁷⁶

7.3 Historické interiéry a expozice

Díky úsilí tehdejšího Státního památkového ústavu v Praze se na Grabštejn koncem 90. let navrátila značná část původního mobiliáře, do té doby uloženého na řadě svozových památkových objektů. Do historických interiérů byly navraceny původní clam-gallasovské fondy, zejména obrazy, nábytek a další uměleckohistorické předměty. Návrat původních sbírek, jejich odborné restaurování a zpřístupnění veřejnosti významně přispělo ke zhodnocení této národní kulturní památky.⁷⁷ V pasportu památky z roku 1998 se ještě uvádí, že v tomto roce stav objektu neumožňuje prezentovat mobiliář, který je dlouhodobě rozmístěn na řadě památkových objektů v severních a částečně i středních Čechách. Na hradě tak probíhají sezónní výstavy, koncerty a další kulturní akce.⁷⁸

V roce 2001 byla otevřena expozice původních zámeckých sbírek v interiérech severního křídla a také bylo zpřístupněno sklepení s expozicemi o kovářství a zpracování drahých kamenů.⁷⁹ Na hradě vznikla expozice Severočeského muzea – expozice nábytku a

⁷⁶ FUČÍKOVÁ, Eliška. *Hrad Grabštejn*. Liberec: Pro NPÚ ÚOP v Liberci připravilo nakl. Bor, 2010. ISBN 978-80-903934-7-9. s. 6-7

⁷⁷ Tamtéž, s. 10

⁷⁸ KOLEKTIV AUTORŮ. *Pasportizace zpřístupněných hradů a zámků v ČR: Pasport státního hradu Grabštejn 1996-2000*

⁷⁹ AULOVÁ, Martina. *Památky Libereckého kraje*. Liberec: Krajský úřad Libereckého kraje: Agentura 555, 2002. ISBN 80-902887-5-8. s. 25

dřevořezeb. Pro příští léta by se měla variantně obměňovat v návaznosti na společné záměry odborníků z památkové a muzejní sféry.⁸⁰

V roce 2011 vypracoval NPÚ ÚOP v Liberci novou koncepci prohlídkové trasy na Grabštejně. Koncepce určuje každému z prezentovaných pokojů dobovou funkci. Expozice již nebudou prezentovány jako soubor jednotlivých předmětů, ale budou vytvořeny v širších souvislostech tak, aby se návštěvník lépe orientoval v exponátech i dějinných souvislostech. První část prohlídkové trasy byla představena v sezóně 2011, k dokončení realizace koncepce by mělo dojít v roce 2015. Prohlídka je koncipována jako procházka historií proti proudu času (od Clam-Gallasů po Jiřího Mehla ze Střelic). Část původního vybavení, které bylo na hrad navraceno, doplnily předměty ze sozů hradů a zámků v Libereckém kraji, zápůjčky Severočeského muzea v Liberci a Uměleckoprůmyslového muzea v Praze.⁸¹

Následující obrázky ilustrují citlivou obnovu interiérů hradu, za které byl Ateliér Girsá AT, provádějící tuto rekonstrukci, oceněn čestným uznáním v kategorii rekonstrukce, Grand Prix OA v roce 2003.

Obrázek 8 - 1. patro severního křídla, hala s renesančním krbem, stav v r. 1998 (autor: R. Kursá, NPÚ Ústí n.L., zdroj: NPÚ ÚOP v Liberci)

Obrázek 9 – 1. patro severního křídla, hala s renesančním krbem, současný stav (zdroj: <http://www.hrad-grabstejn.cz/obnova-a-restaurovani/>)

7.4 Neziskový sektor

Jak již bylo několikrát zmíněno, kromě velice citlivé rekonstrukce je na záchraně hradu unikátní také obdivuhodný podíl neziskového a nestátního sektoru. Lidé si vzali hrad za svůj a nečekali, až stát a jeho složky započnou se záchranou hradu.⁸² V této kapitole budou představeny nejvýznamnější neziskové organizace, stále fungující i již zrušené, jejichž hlavním posláním je záchrana a oživování hradu a zámku Grabštejn.

⁸⁰ FUČÍKOVÁ, Eliška. *Hrad Grabštejn*. Liberec: Pro NPÚ ÚOP v Liberci připravilo nakl. Bor, 2010. ISBN 978-80-903934-7-9. s. 14

⁸¹ Státní hrad Grabštejn: Nová koncepce prohlídkové trasy. *Národní památkový ústav* [online]. 3.5.2011 [cit. 2012-05-07]. Dostupné z: <http://www.npu.cz/pro-odborniky/narodni-pamatkovy-ustav/tiskove-zpravy/news/7396-statni-hrad-grabstejn-nova-koncepce-prohlidkove-trasy/>

⁸² FUČÍKOVÁ, Eliška. *Hrad Grabštejn*. Liberec: Pro NPÚ ÚOP v Liberci připravilo nakl. Bor, 2010. ISBN 978-80-903934-7-9 s. 4

7.4.1 Nadace CONVICTUS – Mezinárodní nadace pro záchranu a další využití hradu Grabštejn

Prvním pokusem o vytvoření neziskového prostoru bylo založení Nadace CONVICTUS. Přestože stát uvolnil po roce 1989 na záchranné práce na Grabštejně zhruba 1,6 mil. Kčs, potřeba peněz na záchranu hradu byla však třikrát větší, protože objekt vyžadoval generální rekonstrukci. V souvislosti s obnovením pohraničního styku v regionu Trojzemí ČSFR – Polsko – Německo a s tím souvisejícím cestovním ruchem byl předpokládán rostoucí význam Grabštejna v této oblasti, a tak se jeho obnova a zpřístupnění jevilo jako aktuální. Jako řešení k záchraně bylo zvoleno založení nadace, která měla v úmyslu převzít od státu správu hradu Grabštejn a svou mezinárodní činností získat prostředky na jeho záchranu, rekonstrukci a další existenci. Měla to být nadace s mezinárodní působností, zakladateli měly být právnické i fyzické osoby z členských zemí Euroregionu Nisa, v případě zájmu i z jiných zemí.⁸³

Dne 10. 12. 1991 zaregistroval Okresní úřad Liberec nadaci s názvem CONVICTUS. Zakládajícími členy byli MUDr. Petr Čermák, město Hrádek nad Nisou, obec Chotyně, město Jablonné v Podještědí, město Liberec a turistický oddíl Kletr z Liberce.⁸⁴ Posláním nadace mělo být:

- získání finančních prostředků na záchranu a rekonstrukci hradu Grabštejn,
- z rekonstruovaného hradu vytvořit vzdělávací a kulturní centrum pro mládež z celé Evropy,
- v prostorách hradu vytvořit prostory pro jednání Euroregionu Nisa,
- vytvořit kulturní a společenské centrum pro Euroregion.⁸⁵

Bohužel však jedinými finančními prostředky, které nadace získala, byly peníze, které na její účet složila obec Chotyně, město Hrádek nad Nisou a město Jablonné v Podještědí, a o nějaké činnosti členů nadace nelze vůbec mluvit. Přínos nadace pro hrad byl nulový, stejně jako i později založeného registrovaného zájmového spolku CONVICTUS. Nadaci zrušil svým rozhodnutím ze dne 20. 7. 2000 Okresní úřad v Liberci.⁸⁶

7.4.2 Benefiční koncerty Grabštejn o.p.s.

Mnohem úspěšnější byla myšlenka a snaha sólisty opery Národního divadla v Praze, pana Lud'ka Veleho, který od roku 1993 pořádá na Grabštejně benefiční koncerty na obnovu hradu (letos se uskuteční jubilejní 20. benefice). Prvotním účelem koncertů bylo získání finančních prostředků na opravu kaple sv. Barbory a přilákání pozornosti k polozapomenutému a devastovanému hradu. V dnešní době již koncerty znamenají kulturní událost s přeshraničním významem. První benefiční koncert se uskutečnil 21. srpna 1993, tj. v roce kdy hrad začal být postupně zpřístupňován veřejnosti. Tím byl položen základ k tradici pořádat benefice v sobotu, která je nejbližší k 21. srpnu.

⁸³ ČERMÁK, Petr. *CONVICTUS : Mezinárodní nadace pro záchranu a další využití hradu Grabštejn*. Liberec: Okresní úřad Liberec, 1991

⁸⁴ CONVICTUS - nadace a spolek. *Hrad a zámek Grabštejn* [online]. 14.11.2001 [cit. 2012-04-21]. Dostupné z: <http://grabstejn.mikroregion.info/pages/home/index.aspx?rub=2&men=-1&cln=500&prh=zp1&pan=1>

⁸⁵ ČERMÁK, Petr. *CONVICTUS : Mezinárodní nadace pro záchranu a další využití hradu Grabštejn*. Liberec: Okresní úřad Liberec, 1991

⁸⁶ CONVICTUS - nadace a spolek. *Hrad a zámek Grabštejn* [online]. 14.11.2001 [cit. 2012-04-21]. Dostupné z: <http://grabstejn.mikroregion.info/pages/home/index.aspx?rub=2&men=-1&cln=500&prh=zp1&pan=1>

Na první benefici přišlo do kaple sv. Barbory 188 posluchačů. Výtěžek z akce 2 640 Kč byl předán kastelánovi, aby ho použil na úhradu části nákladů na nová okna v kapli. Takto na konkrétní účel jdou všechny získané prostředky, aby se nemísily se státními prostředky a aby bylo patrné, na co jsou peníze z benefice vynakládány. Během prvních ročníků si organizátor uvědomil, že je nutné do budoucna získat podporu jednotlivců i institucí, jako jsou obecní úřad v Chotyni, radnice v Hrádku nad Nisou, velitelství grabštejské Veterinární základny České armády a dalších. Pro získání lepšího povědomí o hradu začal také Luděk Vele pořádat před koncerty tiskové konference a sehnal mediální partnery.⁸⁷

Do roku 2010 účinkovalo na koncertech 68 umělců, převážně sólistů opery Národního divadla v Praze a koncertů se zúčastnilo 11 974 diváků, mezi nimi i posluchači z Polska a zejména z Německa. Čistý výtěžek z 18 beneficí (1993 – 2010) činil 3,2 miliony Kč.⁸⁸ Od roku 1996 byla zavedena tradice vernisáží a výstav známých malířů a grafiků. Každý vystavující v rámci benefice zanechal na Grabštejně jedno z vystavených děl, darovaná díla tvoří základ Galerie sv. Barbory.

Původní benefiční sdružení mělo tři záměry: umožnit příznivcům opery v Euroregionu Nisa jednou ročně shlédnout klasickou operu v podání účinkujících z Národního divadla v Praze, přispívat tak k ožívování i popularizaci Grabštejna a získanými prostředky se podílet na restaurování tohoto na Hrádecku historicky nejvýznamnějšího objektu.⁸⁹ V prosinci 2009 bylo původní benefiční sdružení transformováno do obecně prospěšné společnosti. Jako předmět své činnosti charakterizovala společnost toto:

- pořádání kulturní produkce benefiční koncerty doprovázené výstavami děl předních severočeských i dalších výtvarníků,
- vytváření sbírkových fondů Obrazárny Sv. Barbory, které budou umístěny v prostorách hradu Grabštejn,
- spolupráce při povznesení hradu Grabštejn jako historické památky a jeho využívání jako přirozeného střediska kulturních a společenských aktivit v této části příhraničí Čech,
- spolupráce na záchraně ožívování a prezentaci státního hradu Grabštejn.

7.4.3 Sdružení pro obnovu a oživení Státního hradu a zámku Grabštejn a jeho okolí

Další sdružení formálně vznikala kolem roku 2000, i když činnost jejich členů se k hradu váže i dříve. Toto sdružení vzniklo při hradu v říjnu roku 2000 a patří k partnerům projektu záchrany kaple sv. Barbory. Bylo zejména odborným garantem investora při restaurování lavic a podílelo se rovněž na odborné přípravě restaurátorských záměrů. Tato činnost zahrnovala přípravu odborných textů včetně překladů, tlumočení či práce na historických rešerších. Sdružení rovněž napomáhá při kontaktech mezi českými a

⁸⁷ ZEMAN, Karel. Hudba uzdravuje Grabštejn. In: *Kalmanach 2010/2011*, roč. 2010/2011. ISBN 978-80-254-7868-4. s. 114-118

⁸⁸ Figaro na Grabštejně. *Hrad a zámek Grabštejn* [online]. 3.8.2011 [cit. 2012-04-24]. Dostupné z: <http://grabstejn.mikroregion.info/pages/home/index.aspx?rub=2&men=-1&cln=5480&prh=zp1&pan=1>

⁸⁹ Ohlédnutí za šestnácti benefičními koncerty. *Hrad a zámek Grabštejn* [online]. [cit. 2012-04-23]. Dostupné z: <http://grabstejn.mikroregion.info/pages/home/index.aspx?rub=6&men=-1&cln=638&prh=cl1&pan=1>

zahraničními odborníky a vyhledává partnery projektů. Zajistilo například spolupráci s Fachhochschule Potsdam, Deutsche Bundesstiftung Umwelt a dalšími partnery při dokumentaci nástěnných maleb v kapli sv. Barbory, která vyústila v restaurování maleb.

Od roku 2001 se sdružení zabývá organizováním kulturních akcí a kulturní a osvětovou činností. K největším akcím patří Letnice, Dny řemesel a hlavně Grabštejnské léto. Kulturní akce nejsou koncipovány jako výdělečná činnost. Případné ztráty způsobené především výkyvy počasí sdružení kryje ze svých rezerv. Finance však prioritně investuje ve prospěch záchrany hradu a obnovy jeho okolí.⁹⁰

7.4.4 Další neziskové organizace

Občanské sdružení hradu Grabštejn/Agentura ŠtěK vzniklo v lednu roku 2000. Kulturní agentura ŠtěK se nyní zabývá hlavně pořádáním akce Grabštejn World Fest, což je festival alternativní a etnické hudby a nezávislého divadla. Tento festival je třídní a koná se od roku 2003 vždy na počátku září, letos se tedy uskuteční 10. ročník. Celý festival se odehrává ve vnitřních i venkovních prostorách hradu, využity jsou i některé prostory veřejnosti v prohlídkovém okruhu nepřístupné. Agentura ŠtěK také každoročně pořádá na konci dubna Grabštejnské čarodějnice. Založeno bylo také občanské sdružení Přátelé hradu Grabštejn (2000).

8. VODNÍ HRAD LIPÝ V ČESKÉ LÍPĚ

Hrad Lipý se nalézá v historickém centru města Česká Lípa a je součástí městské památkové zóny. Byl založen na konci 13. století na břehu řeky Ploučnice rodem Ronovců, kteří také nechali vystavět okolní město. Po Ronovcích drželi hrad do husitských válek Berkové z Dubé. V 16. století byl hrad přestavěn na zámek. Po bitvě na Bílé hoře koupil zámek i město jako konfiskáty Albrecht z Valdštejna a správu panství přesunul na zámek v nedalekých Zahrádkách. Hrad Lipý od této doby nebyl sídlem šlechty a pomalu chátral.

V roce 1820 vypukl ve městě požár, který zasáhl i areál Lipého. Později v 19. století byl areál hradu pronajímán a následně přestavěn na rafinérii cukru. Za německé okupace se objevila snaha hrad opravit a zpřístupnit veřejnosti, ale práce byly pro nedostatek financí zastaveny. Naopak roku 1957 byl objekt hlavního zámeckého paláce z příkazu Národního výboru odstřelen a jeho zbytky byly poté velmi necitlivě užívány. Od té doby celý areál opět pustl.⁹¹

V dnešní podobě je objekt vodního hradu Lipý tvořen torzem původního paláce, mohutnou obvodovou zdí s renesančním oknem a jedinou dochovanou budovou tzv. Východní brány. V roce 1992 byla zahájena postupná záchrana hradu rozsáhlým archeologickým výzkumem ve vnitřních prostorách, který přinesl informace o stavebně historickém vývoji. Konzervace torza bývalého paláce vodního hradu začala v roce 1999. Bylo doplněno a konzervováno kamenné zdivo a kamenické prvky hradu. Dále došlo k postupné rehabilitaci nádvoří a položení nové střešní krytiny na Východní bráně. V letech

⁹⁰ Sdružení pro obnovu a oživení Státního hradu a zámku Grabštejn a jeho okolí. *Hrad a zámek Grabštejn* [online]. [cit. 2012-04-23]. Dostupné z:

<http://grabstejn.mikroregion.info/pages/home/index.aspx?rub=9&men=-1&cln=17&prh=cl1&pan=1>

⁹¹ Vodní hrad Lipý - Historie. *Lipý Česká Lípa* [online]. [cit. 2012-04-28]. Dostupné z:

http://lipy.cz/web/index.php?page=hrad_historie

2001-2002 byla provedena rekonstrukce renesančního domku v areálu hradu, na kterém bylo obnoveno psaníčkové sgrafito. V roce 2006 byly dokončeny interiéry Východní brány.⁹²

Obrázek 10 - Vodní hrad Lipý (zdroj: <http://www.liberecky-kraj.cz/dr-cs/1238-vodni-hrad-lipy.html>)

Od června roku 2003 je hrad přístupný veřejnosti. Pro návštěvníky je připraven prohlídkový okruh, který zahrnuje prohlídku nádvoří s prezentací pozůstatků hradní architektury, unikátní hradní sklepení s ukázkou archeologických nálezů a jedinou dochovanou stavbu hradu, kde je instalována expozice připomínající život na hradě Lipý na konci 19. století (když zde byla rafinerie). Nádvoří hradu slouží také jako scéna pod širým nebem pro rozličné kulturní akce. Hrad spravuje Lipý Česká Lípa, příspěvková organizace města Česká Lípa.⁹³

9. BREDOVSKÝ LETOHRÁDEK

Letohrádek byl postaven v blízkosti zámku Lemberk na konci 17. století, když zámek vlastnili Bredové. Okolo letohrádku se nachází barokní zahrada, která sloužila k zábavě panstva. Do zahrady se vchází portálem se znakem rodu Bredů a nachází se v ní torza mytologické sochařské výzdoby různého původu a dvě fontány ze 17. a 18. století.⁹⁴

Celé 18. a 19. století za Clam-Gallasů procházel letohrádek stavebními úpravami. Ti ale využívali letohrádek se zahradou stejně jako zámek Lemberk pouze příležitostně. Počátkem 20. století nechali Clam-Gallasové opravit a doplnit sochařskou výzdobu v zahradě, ale do letohrádku byla umístěna jejich lesní správa.

V roce 1945 byl celý zámecký areál včetně letohrádku zestátněn a předán Národním pozemkovým fondem do užívání národnímu správci Janu Urbanovi. V roce 1947 si správce mohl letohrádek i se zahradou odkoupit a v jeho vlastnictví zůstal až do roku 1989, kdy letohrádek se zahradou odkoupil Okresní národní výbor v České Lípě pro provozní potřeby

⁹² *Liberecký kraj: proměny*. Praha: ABF - nakladatelství ARCH, 2006. Regenerace prostoru. ISBN 80-869-0518-7. s. 55

⁹³ Vodní hrad Lipý - Historie. *Lipý Česká Lípa* [online]. [cit. 2012-04-28]. Dostupné z: http://lipy.cz/web/index.php?page=hrad_historie

⁹⁴ ČERNÁ, Renata, PROCHÁZKOVÁ, Šárka. *Zámek Lemberk*. Nymburk: Vega-L, 2006. ISBN 80-867-5754-4. s. 13, 17, 19

zámku Lemberk a také z důvodu historické sounáležitosti obou objektů. Na počátku 90. let 20. století byl letohrádek pronajat Nadaci Lemberk, která zde organizovala sochařská sympozia, ale značně chátral. V roce 1995 byl letohrádek Okresním úřadem v České Lípě staticky zajištěn a připraven na další stavební práce. Generální rekonstrukce budovy byla dokončena v roce 1998 a letohrádek se poprvé ve své historii otevřel veřejnosti v roce 1999. V tomto roce zde byla instalována výstava „Člověk a příroda“ Okresního vlastivědného muzea a galerie v České Lípě.⁹⁵

Obrázek 11 - Bredovský letohrádek se zahradou (foto autorka)

V nedávné době byla zpracována projektová dokumentace na opravu ohradní pískovcové zdi, zpracovávala se dokumentace všech sochařských prvků – soch, balustrády, schodišť a kašen. Cílem stavebních a restaurátorských oprav je vrátit zahradě její původní funkci včetně starobylých rozvodů vody.⁹⁶ V současné době (od roku 2009) je z důvodu rekonstrukce letohrádek i zahrada bohužel opět veřejnosti nepřístupná. Při návštěvě na konci dubna 2012 však nebylo patrné, zda se s rekonstrukcí započalo či byla odložena. Zahrada i ohradní zeď vypadají stále neutěšeně. U letohrádku se nenachází ani žádná informační tabule, která by návštěvníkům sdělovala bližší informace.

10. ZÁMEK HORNÍ POLICE

Zámek Horní Police se nachází v centru obce při hlavní silnici mezi Českou Lípou a Benešovem nad Ploučnicí naproti poutnímu kostelu. V 16. století se Horní Police stala významným poutním místem, proto zde za vévodů Sasko-lauenburských došlo k bohaté stavební činnosti. Původní panský dům byl nahrazen jednopatrovým barokním zámkem. Později byl zámek navýšen o další patro. Díky dostavbě druhého patra patří zámek do malého okruhu obdobných staveb „katedrálního typu“, kdy zdi chodby byly vytaženy nad úroveň střechy, odkud pak proudilo světlo oválnými okénky. Podobné řešení najdeme například na

⁹⁵ Významné stavby v obrazech. *Zámek Lemberk* [online]. 2012 [cit. 2012-02-28]. Dostupné z: <http://www.zamek-lembek.cz/vyznamne-stavby-v-obrazech/bredovsky-letohradek/>

⁹⁶ Tamtéž.

zámku Kácov v Posázaví.⁹⁷ Zámek sloužil převážně jako správní budova a částečně jako ubytovna pro duchovenstvo, které pomáhalo při církevních obřadech během poutí. Při zámku byl vybudován pivovar s rozsáhlými sklepy, které jsou dodnes v zachovalém stavu. V 19. století byl v zámku přechodně umístěn jezuitský seminář.⁹⁸

Po první světové válce byl zámek zkonfiskován Habsburkům a byl přidělen státním lesům v Zákupích. Později byla v zámku záložna, mlékárna, česká škola, v roce 1938 zde byla dokonce četnická stanice. Bezprostředně po druhé světové válce byl zámek využit jako sklad nábytku a zařízení, kteří noví přistěhovalci nechtěli používat. Od roku 1949 do 1991 zde sídlilo JZD, zámek byl využíván jako kravín. V roce 1991 byl zámek převeden do správy Pozemkového fondu ČR, obec Horní Police se ale rozhodla zámek získat a nakonec došlo v roce 1997 k bezúplatnému převodu zámku na obec. Od té doby se obec pokouší o revitalizaci celého areálu.⁹⁹

V lednu roku 2007 se stal areál zámku jednou z lokalit vyhledávací studie pro lokalizaci brownfields na území Libereckého kraje a byl zařazen do databáze brownfields. Zámek prošel až do kroku 3 společně s dalšími 9 lokalitami. Výstupem kroku 3 byly projekty obsahující návrh stavebně-technického, urbanistického a architektonického řešení lokality včetně časového plánu realizace projektu. V rámci tohoto projektu však zámek zrevitalizován nebyl. V návrhu byla rekonstrukce zámku na obecní úřad, knihovnu a společenské prostory, další části bylo navrhováno využít komerčně (restaurace, ubytování, pronajímatelné prostory pro sklady).¹⁰⁰

Obrázek 12 - Zámek Horní Police (zdroj: http://www.mistopisy.cz/pamatky_zandov_5611.html)

Od roku 2010 je v zámeckých interiérech umístěna výstava papírových modelů památek České republiky a malá interaktivní expozice pro děti (zámecký salonek s šaty, šperky, doplňky, které si můžou vyzkoušet dívky; zbrojnice s brněními, meči, přilbicemi pro

⁹⁷ Dominanty obce. *Horní Police* [online]. [cit. 2012-05-04]. Dostupné z: <http://www.hornipolice.cz/dominanty-obce/d-1069/p1=60>

⁹⁸ Historie. *Zámek Horní Police* [online]. [cit. 2012-02-28]. Dostupné z: <http://www.zamek-hornipolice.websnadno.cz/Historie.html>

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ Zámek Horní Police, Horní Police. *Liberecký kraj* [online]. [cit. 2012-05-04]. Dostupné z: <http://regionalni-rozvoj.kraj-lbc.cz/page3371>

chlapce).¹⁰¹ Expozice je cíleně zaměřena na rodiny s dětmi. V rámci prohlídky zámku jsou přístupné i původní klenuté sály v přízemí. Na zámku se konají další doprovodné akce jako například silvestrovská prohlídka zámeckých sklepů s pohádkovými postavami nebo předvánoční trhy, které organizuje občanské sdružení Zirkon. V rámci Dnů evropského kulturního dědictví bylo veřejnosti zpřístupněno také jinak nepřístupné druhé patro zámku. V sezóně jsou prohlídky možné pouze o víkendech v červenci a v srpnu, v jinou dobu je prohlídka možná po dohodě.

11. HRAD HOUSKA

Hrad se nachází v katastrálním území obce Blatce, ve východní části CHKO Kokořínsko, stranou cesty z Doks do Mělníka. Byl založen na konci 13. století Přemyslem Otakarem II. téměř souběžně s nedalekým Bezdězem, na stavbě obou objektů se podílela stejná stavební huť. Stojí na místě, které není poblíž žádné zemské stezky, nebyl hradem královským, ani neplnil funkci hraničního hradu, proto důvody jeho výstavby patří k dosud nevyjasněným otázkám. Během své historie prošel hrad mnoha stavebními úpravami. Současnou podobu hradu i okolí určila zejména renesanční přestavba. Z novodobé historie je zajímavé to, že v roce 1924 hrad koupil prezident Škodových závodů a senátor Josef Šimonek a užíval ho jako letní sídlo rodiny do roku 1939. Do roku 1945 byl hrad díky poloze v sudetech využíván německou armádou. Po znárodnění byl v hradu umístěn archiv Státní knihovny v Klementinu. Dalším plánem na využití v 80. letech bylo například zřízení nočního sanatoria Spolany Neratovice. V 90. letech byl hrad vydán v restituci původním majitelům a těmi byl poprvé v roce 1999 otevřen veřejnosti.¹⁰² V současnosti se na hradě koná nespočet kulturních akcí v rámci Kulturního léta – koncerty, jarmarky, výstavy a podobně, hrad je také možné využít ke komerčnímu pronájmu.

Prohlídka hradu vede nejcennějšími prostory - takzvanou Zelenou světnicí, ve které je na malbě zachycena podoba hradu z počátku 16. století, nebo gotického hradní kaplí s unikátními malbami z první poloviny 14. století. Pro návštěvníky je hrad také zajímavý tím, že bývá často spojován s přívlastky tajemný, magický či pekelný. K hradu se totiž váže několik pověstí, z nichž nejznámější je ta, která říká, že se na hradě (pod kaplí) nachází brána do pekla. Při rekonstrukcích, které probíhaly v přízemí objektu, byla objevena zasypaná místnost s oknem ve skále. V plánech není zanesena a nikdo se o ní v historii nezmiňoval, a tak se neví, k čemu sloužila a kdy vznikla. Další zvláštností je skála, která prostupuje celým hradem. Lze ji spatřit jak v exteriéru na nádvoří, tak i v interiéru, například v loveckém sále.

¹⁰¹ Úvod. *Zámek Horní Police* [online]. [cit. 2012-05-04]. Dostupné z: <http://www.zamek-hornipolice.websnadno.cz/Uvod.html>

¹⁰² Historie hradu Houska. *Hrad Houska* [online]. 2006-2012 [cit. 2012-05-05]. Dostupné z: <http://www.hradhouska.cz/>

Obrázek 13 - Hrad Houska (zdroj:

<http://www.hradhouska.cz/index.php?menu=fotogalerie&submenu=4&dir=letecky&obr=1>)

12. SKALNÍ HRAD ROTŠTEJN

Zřícenina skalního hradu Rotštejn se nachází 9 km severovýchodně od Turnova, směrem ke Kozákovu, na okraji přírodní rezervace Klokočské skály. Jedná se o objekt částečně zděný a částečně vtesaný do bloku pískovcových skal. Hrad byl založen ve 13. století, od počátku 16. století je uváděn jako pustý. Dodnes se dochovalo bohužel díky působení přírody (přírozené zvětrávání) i vandalů celkem málo. V roce 1948 byl Rotštejn zkonfiskován rodu Aerethalů a jakýmsi výnosem byla zřícenina hradu přidělena obci Bělá a Klokočí. V roce 1953 se hrad stal majetkem Krajského úřadu v Liberci a později je opět uváděn v majetku obcí.¹⁰³

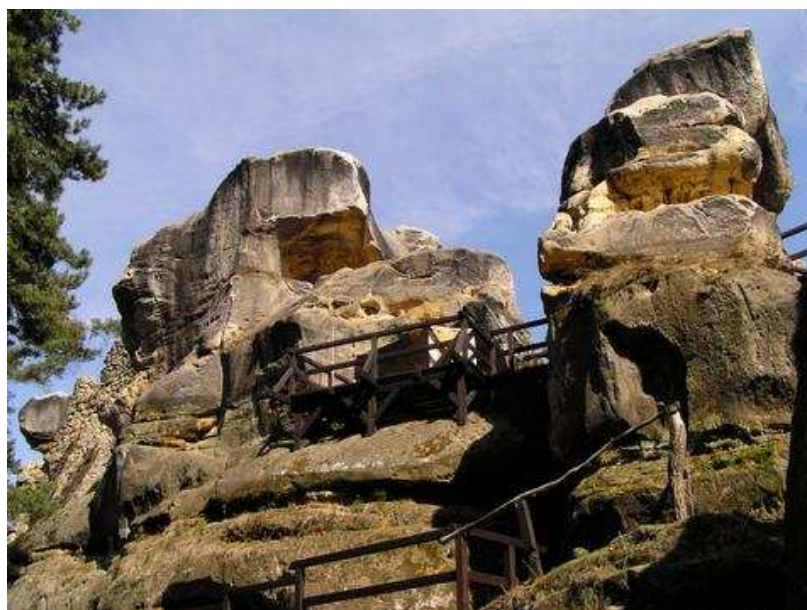
Od 90. let 20. století vykonává péči a provoz zříceniny hradu Rotštejn jako jednu ze svých hlavních činností občanské sdružení Ochrana Klokočských skal (dále jen OKS). OKS pořádá na hradě během roku několik akcí, jak kulturních, tak environmentálně zaměřených (hrad je totiž zařazen mezi malá střediska ekologické výchovy). Stará se o údržbu hradu a zajišťuje udržovací práce (v roce 2011 na tyto práce získalo finanční podporu z Libereckého kraje 46 500 Kč)¹⁰⁴. Každoročně se správa hradu musí potýkat s vandalismem – zapalování ohňů v blízkosti hradu, ničení informačních tabulí, ničení zábradlí a podobně.

Z iniciativy OKS (tehdy ještě trampského sdružení) ve spolupráci s obcemi Mírová pod Kozákovem a Klokočí proběhlo v roce 1990 zaměření hradu, byl proveden stavebně-historický průzkum a v roce 1993 první projektová dokumentace na záchranu památky. V letech 1993-2000 probíhaly záchranné a konzervační práce, odstranění divokých skládek z hradních sklepů a náletových dřevin, překrytí dochovaných komunikací dřevěnými podlahami. V roce 2001 byl hrad vybrán v Programu záchrany architektonického dědictví. Postupně je zpřístupňován veřejnosti od roku 1998, kdy byly ukončeny první záchranné

¹⁰³ Hrad Rotštejn. *Ochrana Klokočských skal* [online]. [cit. 2012-05-06]. Dostupné z: <http://www.interdata.cz/klienti/oks/>

¹⁰⁴ Výroční zpráva občanského sdružení Ochrana Klokočských skal za rok 2011. *Ochrana Klokočských skal* [online]. 2012 [cit. 2012-05-06]. Dostupné z: http://www.interdata.cz/klienti/oks/images/vyrocní_zpráva_2011.pdf

práce. První plnocenná turistická sezóna proběhla na hradě až v roce 2004, kdy jej navštívilo téměř 15 000 návštěvníků. Dodnes se na hradě dochovaly tesané světničky, chodby, zbytky zděného paláce, bývalá kuchyň, hradní věž byla přebudována na vyhlídku.¹⁰⁵

Obrázek 14 - Skalní hrad Rotštejn (zdroj: <http://www.epastorek.cz/vypravy/2005/maloskalsko/>)

¹⁰⁵ Hrad Rotštejn. *Ochrana Klokočských skal* [online]. [cit. 2012-05-06]. Dostupné z: <http://www.interdata.cz/klienti/oks/>

ZÁVĚRY

Cílem této bakalářské práce bylo zjistit, kolik v současnosti veřejnosti přístupných hradů, zámků a zřícenin v Libereckém kraji bylo veřejnosti poprvé otevřeno až po roce 1989. Jako cílová skupina objektů byly zvoleny zámky, hrady a zříceniny zapsané v Ústředním seznamu kulturních památek, tedy kulturní památky podle zákona č. 20/1987 Sb, o státní památkové péči, a to proto, aby byla vymezena skupina objektů se stejnými podmínkami pro zpřístupňování. Práva a povinnosti stanovené zákonem platí pro všechny vlastníky kulturních památek bez rozdílu. Kategorie zámků, hradů a zřícenin byla zvolena proto, že se jedná o skupinu památek, které jsou tradičně již od 19. století v zájmu společnosti, jsou po více než 100 let vyhledávaným cílem výletů, a proto je jejich potenciál pro zpřístupňování největší. Jejich možnosti zapojení do ekonomiky jsou velké, v současné době zejména díky rozvoji cestovního ruchu.

Postupnou analýzou nemovitého památkového fondu Libereckého kraje a seznamováním se s historií jednotlivých objektů bylo dosaženo závěru, že v Libereckém kraji bylo po roce 1989 nově zpřístupněno 6 kulturních památek z kategorie zámků, hradů a zřícenin. Tento počet potvrzuje první stanovenou hypotézu, že nově zpřístupněných objektů nebude více než 10. Jedná se o objekty popsané v posledních kapitolách této práce, tedy státní hrad a zámek Grabštejn, vodní hrad Lipý, skalní hrad Rotštejn, hrad Houska, Bredovský letohrádek a zámek Horní Police. Ani jeden z těchto objektů neměl po roce 1945 to štěstí, že by byl vybrán do reprezentativního souboru státních hradů a zámků, a tak pro většinu bylo nalezeno jiné využití. Grabštejn sloužil jako sídlo vojenské posádky, zámek Horní Police byl využíván jako kravín, hrad Houska jako depozitář Státní knihovny, Bredovský letohrádek jako soukromé bydlení. Vodní hrad Lipý a skalní hrad Rotštejn byly v období 1945 až 1989 ničeny jednak úmyslně (vandaly nebo z příkazu českolipského Národního výboru), tak působením přírodních vlivů.

Soubor nově zpřístupněných objektů je velmi různorodý, proto nelze vysledovat jednoznačný trend, zda byly upřednostňovány zámky nebo hrady a zříceniny. Pro připomenutí, jednalo se o vodní hrad, skalní hrad, renesančně přestavěný hrad, hrad-zámek, letohrádek a původně barokní zámek. Přestože nebyla potvrzena druhá hypotéza, že nejvíce budou nově zpřístupňovány zámecké objekty, musí být tento závěr chápán kladně. Nabídka kulturních aktivit se rozšířila o rozmanitý soubor kulturních památek, a tak mají návštěvníci možnost seznámit se s několika odlišnými zástupci nemovitého památkového fondu Libereckého kraje.

Ač se jedná o typově různorodé objekty, jejich společným znakem je, že jejich majitelé či správci po roce 1989, kdy došlo k změně a ujasnění vlastnických vztahů k daným objektům, překonali legislativní, společenské i finanční bariéry a rozhodli se své objekty zpřístupnit současné generaci a zachránit je i pro ty budoucí. Jak již bylo uvedeno v kapitole 6, byla potvrzena hypotéza, že nejvíce objektů budou zpřístupňovat obce jako jejich vlastníci. Zjednodušeně lze konstatovat, že byly zpřístupněny 4 objekty v majetku obcí. Město Česká Lípa se zasloužilo o obnovu a otevření Bredovského letohrádku a vodního hradu Lipý, obec Horní Police o otevření a využití svého zámku. Zpřístupnění hradu Rotštejn, který je v majetku obce Mírová pod Kozákovem, iniciovalo občanské sdružení Ochrana Klokočských

skal. Péče obcí o jejich památky představuje pozitivní trend zejména v době rostoucích deficitů obecních rozpočtů.

Právě zformování, zapojení a fungování neziskového sektoru v prostředí kulturních památek je dalším pozitivním faktorem. Tento neziskový sektor lze rozdělit do dvou skupin. První skupinu tvoří neziskové organizace, které přebírají správu některých objektů (občanské sdružení Ochrana Klokočských skal nebo příspěvková organizace Lipý). Ve druhé, početnější, skupině se pak nachází ty organizace, které se starají o oživování a kulturní využití objektů (například neziskové organizace působící při hradu a zámku Grabštejn, občanské sdružení Zirkon při zámku v Horní Polici). Neziskové organizace ale nepůsobí jen při nově zpřístupněných objektech, občanská iniciativa funguje například i u volně přístupných hradů Ralsko či Nístějka (viz kapitolu 4.3).

Neziskový sektor kolem státního hradu a zámku Grabštejn je podrobněji popsán v rámci jedné kapitoly, protože by mohl sloužit jako příklad dobré praxe pro další objekty. Jeho podíl na zpřístupnění a zviditelnění Grabštejna je značný. Pořádáním benefičních koncertů byly získány nemalé prostředky, které byly vždy využity na konkrétní účel, a díky koncertům se také hrad dostal do povědomí české i zahraniční veřejnosti. V sezóně hrad ožívá vždy několika již tradičními akcemi pořádanými Sdružením pro obnovu a oživení Státního hradu a zámku Grabštejn a jeho okolí, v září se zde koná festival Grabštejn World Fest.

Grabštejn rozšířil soubor zpřístupněných státních hradů a zámků v roce 1993. Na fotografiích pořízených před rokem 1990 je velmi dobře patrný stav, v jakém objekt do své správy přebíral dnešní Národní památkový ústav. Jednalo se o ruinu, ze které se postupnou citlivou obnovou stal objekt, který byl v roce 2008 prohlášen národní kulturní památkou a zařadil se tak do souboru nejvýznamnějších památek České republiky. V naší zemi není mnoho případů, kdy byla zachráněna a zcela opravena takto silně narušená památka. Proces zpřístupňování na Grabštejně stále pokračuje, zejména v rámci budování prohlídkové trasy, která je od roku 2011 sestavována podle nové koncepce.

Obdiv si také zaslouží soukromí majitelé hradu Houska, kteří se také rozhodli jej opravit a otevřít pro veřejnost. Hrad ročně navštíví více než 33 tisíc návštěvníků (což je téměř 2,5 krát více než počet návštěvníků Grabštejna). Tento objekt je pro veřejnost zajímavý tím, že se k němu váží tajemné legendy a pověsti a jeho prostory jsou využívány ke kulturním akcím. Typově jde o podobný objekt jako Grabštejn, otevřen veřejnosti byl později, přesto k němu nachází cestu více návštěvníků.

V metodologii byla stanovena kritéria zpřístupnění (uzavření objektu, stanovení návštěvní doby a vybírání vstupného) s ohledem na kulturní využití objektu. Na čtyřech objektech byla pro návštěvníky vytvořena prohlídková trasa individuální nebo s doprovodným výkladem průvodce. Bredovský letohrádek a Horní Police jsou využívány pro expozice muzejního typu. Na zámku v Horní Polici jsou k vidění papírové modely českých památek a je zde interaktivní expozice pro děti. Expozice je zaměřena zejména na rodiny s dětmi a ohlasy rodičů na webových stránkách zámku jsou velmi kladné. Přestože z kulturně historického pohledu se nejedná o příliš hodnotné využití zámku, je třeba podotknout, že důležitější je, že zámek opět žije, než že nenabízí zážitky z oblasti vysoké kultury. Přestože byl Bredovský letohrádek poprvé otevřen až v roce 1999, je dnes kvůli rekonstrukci opět uzavřen. Před uzavřením byl využit jako prostor pro expozici Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě. U letohrádku se nachází zahrada, která až se zrevitalizuje (opraví se ohradní

zed' a sochy v zahradě), by mohla přilákat návštěvníky nejen k letohrádku, ale také do sousedního státního zámku Lemberk, který vlastní zahradu ani park nemá.

V závěru je nutné ještě zdůraznit, že po roce 1989 nebyly obnovovány a rekonstruovány památky pouze pro kulturní využití. Například zámek Nový Berštejn je od roku 1996 využíván jako hotel, zámek Hrubá Skála byl po roce 1989 zrekonstruován a dnes slouží také jako hotel (do té doby sloužil jako rekreační středisko odborové rekreace), zámek Návarov slouží jako penzion. Není možné, aby všechny zámky sloužily jako „muzea životního slohu“ a byly zpřístupněny veřejnosti, proto se pro ně hledá nové využití (hrady v tomto ohledu nemají potenciál jiného využití). Nejčastějším je právě využití jako materiálně technické základny pro cestovní ruch, tedy vybudování hotelu či penzionu. V některých objektech přetrvalo využití určené před rokem 1989, například jako domov důchodců či dětský domov. V zámku v Lomnici nad Popelkou je umístěno informační centrum a knihovna.

V Libereckém kraji se však stále nachází mnoho objektů nevyužitých nebo chátrajících, které by si obnovu zasloužily. Dobrý potenciál pro zpřístupnění by podle mého názoru měl například zámek v Doksech. Je v celkem dobrém technickém stavu, kolem sebe má rozlehlý park, je v centru města. Navíc se nachází v tradiční turistické lokalitě a zpřístupnění zámku by mohlo oživit cestovní ruch v oblasti. Bohužel je ale z velké části účelově využíván střední odbornou školou a místními firmami jako kanceláře. Svůj zchátralý zámek Vartemberk by ráda využila obec Stráž pod Ralskem. Bohužel se jedná o rozsáhlý objekt a obci se nedaří najít vhodného investora. Protože tato práce se zabývala nově zpřístupněnými kulturními památkami v období 1989 – 2011, není v ní zahrnut objekt zámku Horní Libchava, který je jeho soukromým majitelem nově zpřístupněn od května 2012.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 - Hrad a zámek Grabštejn	29
Obrázek 2 - Nádvoří hradu, pohled k SV, vlevo průčelí J křídla; stav v r. 1984	31
Obrázek 3 - Nádvoří hradu, pohled k SV, vlevo průčelí J křídla, současný stav	31
Obrázek 4 - Pohled na hrad z válcové věže, leden 1990	31
Obrázek 5 - Letecký pohled na hrad po započetí rekonstrukce	32
Obrázek 6 - Kaple sv. Barbory, pohled k presbytáři, stav v roce 1990.....	33
Obrázek 7 - Kaple sv. Barbory, pohled k presbytáři, současný stav	33
Obrázek 8 - 1. patro severního křídla, hala s renesančním krbem, stav v r. 1998.....	34
Obrázek 9 – 1. patro severního křídla, hala s renesančním krbem, současný stav.....	34
Obrázek 10 - Vodní hrad Lipý	38
Obrázek 11 - Bredovský letohrádek se zahradou	39
Obrázek 12 - Zámek Horní Police.....	40
Obrázek 13 - Hrad Houska	42
Obrázek 14 - Skalní hrad Rotštejn	43

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 - Vývoj počtu objektů zpřístupněných za vstupné mezi lety 1991 - 2010, celá ČR . 7	
Tabulka 2 – Analýza nemovitého památkového fondu Libereckého kraje, porovnání s Českou republikou.....	10
Tabulka 3 - Hrady, zámky a tvrze v Libereckém kraji.....	15
Tabulka 4 - Zpřístupněné zámky, hrady a zříceniny	23

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1 - Poměr zpřístupněných a nepřístupných zámků, hradů a zřícenin	21
---	----

POUŽITÉ ZDROJE

Literatura

AULOVÁ, Martina. *Památky Libereckého kraje*. Liberec: Krajský úřad Libereckého kraje: Agentura 555, 2002, 32 s. ISBN 80-902887-5-8.

BENDA, Josef. *Restituce majetku bývalých šlechtických rodů po roce 1989*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2010, 571 s. ISBN 978-808-6729-619.

BRYCH, Vladimír. RENDEK, Jan. *Hrady a zámky Libereckého kraje*. Vyd. 1. Liberec: Nakladatelství 555, 2002, 142 s. ISBN 80-86660-01-X.

ČERMÁK, Petr. *CONVICTUS : Mezinárodní nadace pro záchranu a další využití hradu Grabštejn*. Liberec: Okresní úřad Liberec, 1991

ČERNÁ, Renata, PROCHÁZKOVÁ, Šárka. *Zámek Lemberk*. Nymburk: Vega-L, 2006, 20 s. ISBN 80-867-5754-4.

DURDÍK, Tomáš. *Encyklopedie českých hradů*. Praha: Libri, 1997, 365 s. ISBN 80-85983-33-8.

FREIWILLIG, Petr. *Soupis nemovitých kulturních památek v Libereckém kraji: okres Liberec*. Liberec: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, 2010, 268 s. ISBN 978-80-903934-2-4.

FUČÍKOVÁ, Eliška. *Hrad Grabštejn*. Liberec: Pro NPÚ ÚOP v Liberci připravilo nakl. Bor, 2010, 16 s. ISBN 978-80-903934-7-9.

KESNER, Ladislav. *Marketing a management muzeí a památek*. 1. vyd. Praha: Grada, 2005, 304 s. ISBN 80-247-1104-4.

KREJČÍ, Marek. Zámky a hrady Českého ráje jako prvky destinace cestovního ruchu. In: *Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji: sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24.-25. dubna 2009 v Turnově*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích - Státní okresní archiv Semily pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově, 2009, s. 260-266.

KROPÁČEK, Jiří. *Severní Čechy: Krajina, historie, umělecké památky*. Praha: Panorama, 1981, 326 s.

KUDRNOVSKÝ, Miloš. *Hamrštejn: minulost, přítomnost a budoucnost zříceniny hradu*. Liberec: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, 2010, 94 s. ISBN 978-809-0393-493

KUKAL, Zdeněk. *Hrady Čech a Moravy: z čeho jsou a na čem stojí: hrady, zámky, tvrze, kláštery*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010, 303 s. ISBN 978-80-247-3745-4.

Liberecký kraj: proměny. Praha: ABF - nakladatelství ARCH, 2006, 80 s. Regenerace prostoru. ISBN 80-869-0518-7.

NOVÁK, Zdeněk. *Správa v oblasti památkové péče*. 1. vydání. Praha: 2009, 201 s.

NOVÁK, Zdeněk. *Legislativa v oblasti kultury a památkové péče*. Praha: 2011, 260 s.

PEK, Tomáš. *Stavební památky: specifika přípravy a financování jejich obnovy, údržby a provozu*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2009, i-xiv, 15-214 s. ISBN 978-80-7357-462-8.

ZEMAN, Karel. Hudba uzdravuje Grabštejn. In: *Kalmanach 2010/2011*, roč. 2010/2011. ISBN 978-80-254-7868-4. s. 113-118

Internet

CONVICTUS - nadace a spolek. *Hrad a zámek Grabštejn* [online]. 14.11.2001 [cit. 2012-04-21]. Dostupné z: <http://grabstejn.mikroregion.info/pages/home/index.aspx?rub=2&men=-1&cln=500&prh=zp1&pan=1>

Dlaskův statek. *Muzeum Českého ráje v Turnově* [online]. [cit. 2012-01-26]. Dostupné z: http://www.muzeum-turnov.cz/content_pages/view/26

Dominanty obce. *Horní Police* [online]. [cit. 2012-05-04]. Dostupné z: <http://www.hornipolice.cz/dominanty-obce/d-1069/p1=60>

DOSTÁL, Dalibor. Zachránci českých památek. *Profit.cz* [online]. 14.12.2011. [cit. 2012-02-16]. Dostupné z: <http://profit.tyden.cz/clanek/zachranci-ceskych-pamatek/>

Figaro na Grabštejně. *Hrad a zámek Grabštejn* [online]. 3.8.2011 [cit. 2012-04-24]. Dostupné z: <http://grabstejn.mikroregion.info/pages/home/index.aspx?rub=2&men=-1&cln=5480&prh=zp1&pan=1>

Historie hradu Houska. *Hrad Houska* [online]. 2006-2012 [cit. 2012-02-16]. Dostupné z: <http://www.hradhouska.cz/index.php?menu=historie>

Historie secesní budovy. *Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou* [online]. [cit. 2012-01-26]. Dostupné z: <http://www.msb-jablonec.cz/historie-secesni-budovy/>

Historie zámku Lemberk. *Zámek Lemberk* [online]. 2012 [cit. 2012-02-28]. Dostupné z: <http://www.zamek-lembek.cz/historie/>

Historie. *Krkonošské muzeum v Jilemnici* [online]. 2009-2011 [cit. 2012-02-28]. Dostupné z: <http://www.kmjilemnice.cz/historie.html>

Historie. *Zámek Horní Police* [online]. [cit. 2012-02-28]. Dostupné z: <http://www.zamek-hornipolice.websnadno.cz/Historie.html>

Hrad Grabštejn láká turisty na manýristické malby. *Česká televize* [online]. 31.3.2010 [cit. 2012-04-21]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/regiony/85597-hrad-grabstejn-laka-turisty-na-manyristicke-malby/>

Hrad Houska [online]. 2006-2012 [cit. 2012-02-26]. Dostupné z: <http://www.hradhouska.cz/>

Hrad Rotštejn. *Ochrana Klokočských skal* [online]. [cit. 2012-02-28]. Dostupné z: <http://www.interdata.cz/klienti/oks/>

KADLEC, Miloš. SVOBODA, Milan. *Památková péče, cestovní ruch a veřejná správa* [online]. Praha, 2007 [cit. 2012-02-10]. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/CMSPages/GetFile.aspx?guid=8af54a0e-19dc-4d1a-a3dd-c55cfc2b84f4>

Krajská správa ČSÚ v Liberci: Charakteristika kraje (údaje za rok 2010). *Český statistický úřad* [online]. 2012, 16.1.2012 [cit. 2012-01-31]. Dostupné z: http://www.czso.cz/xl/redakce.nsf/i/charakteristika_kraje

Kulturní památky a péče o ně [online]. [cit. 2012-02-25]. Dostupné z: <http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=2273>

Kulturní památky v ČR. *Lidová architektura* [online]. 2000-2011 [cit. 2012-02-06]. Dostupné z: <http://www.lidova-architektura.cz/ochrana-pamatky/pamatky/kulturni-pamatky.htm>

Nové expozice. *Hrad Valdštejn* [online]. 2000-2012 [cit. 2012-02-26]. Dostupné z: <http://www.hrad-valdstejn.cz/cs/nove-expozice.html>

Ohlédnutí za šestnácti benefičními koncerty. *Hrad a zámek Grabštejn* [online]. [cit. 2012-04-23]. Dostupné z: <http://grabstejn.mikroregion.info/pages/home/index.aspx?rub=6&men=-1&cln=638&prh=cl1&pan=1>

Památky a zajímavosti. *Zákupy* [online]. 2003-2012 [cit. 2012-02-28]. Dostupné z: <http://www.zakupy.cz/web/mesto-3/zajimavosti/>

Památník J. A. Komenského. *Asociace muzeí a galerií v České republice* [online]. 2011 [cit. 2012-02-28]. Dostupné z: <http://www.cz-museums.cz/adresar/liberecky-kraj/semily/horni-branna/pamatnik-jana-amose-komenskeho/>

Sdružení pro obnovu a oživení Státního hradu a zámku Grabštejn a jeho okolí. *Hrad a zámek Grabštejn* [online]. [cit. 2012-04-23]. Dostupné z: <http://grabstejn.mikroregion.info/pages/home/index.aspx?rub=9&men=-1&cln=17&prh=cl1&pan=1>

Skalní hrad a poustevna Sloup [online]. 2002-2008 [cit. 2012-02-28]. Dostupné z: <http://www.hradsloup.cz/main.php3?lang=cze>

Skalní hrad a poustevna. *Sloup v Čechách* [online]. 2005-2009 [cit. 2012-04-28]. Dostupné z: <http://www.obecsloupvcechach.cz/turisticke-zajimavosti/skalni-hrad/>

Státní hrad Grabštejn: Nová koncepce prohlídkové trasy. *Národní památkový ústav* [online]. 3.5.2011 [cit. 2012-05-07]. Dostupné z: <http://www.npu.cz/pro-odborniky/narodni-pamatkovy-ustav/tiskove-zpravy/news/7396-statni-hrad-grabstejn-nova-koncepce-prohlidkove-trasy/>

ŠIMEK, Jiří. *Ochrana nemovitého kulturního dědictví prostředky omezení vlastnického práva*. Praha, 2010/2011. Dostupné z: <http://svoc.prf.cuni.cz/sources/4/5/47.pdf>.

Šlechta a její majetkové nároky na území České republiky. *České noviny.cz* [online]. 26.01.2004. [cit. 2012-02-16]. Dostupné z: http://www.ceskenoviny.cz/index_view.php?id=46384

Terminologie - slovníček odborných výrazů. *Castles.cz: Hrady, zámky a tvrze Čech, Moravy a Slezska* [online]. 2003-2011 [cit. 2012-01-31]. Dostupné z: <http://www.castles.cz/terminologie/zamek.html>

Turistické regiony v České republice. *CzechTourism.com* [online]. 2009 [cit. 2012-02-08]. Dostupné z: <http://www.czechtourism.com/what-to-see/Tourist-regions.aspx?lang=cs-CZ>

Úvod. *Zámek Horní Police* [online]. [cit. 2012-05-04]. Dostupné z: <http://www.zamek-hornipolice.websnadno.cz/Uvod.html>

Vodní hrad Lipý - Historie. *Lipý Česká Lípa* [online]. [cit. 2012-04-28]. Dostupné z: http://lipy.cz/web/index.php?page=hrad_historie

Vranov-Pantheon. *Hrady.cz* [online]. 2004 [cit. 2012-02-28]. Dostupné z: http://www.hrady.cz/wnd_show_text.php?tid=4405

Vybrané údaje za Liberecký kraj - kultura a sport [online]. 2010 [cit. 2012-31-01]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/x/krajedata.nsf/oblast2/kultura-xl>

Výroční zpráva občanského sdružení Ochrana Klokočských skal za rok 2011. *Ochrana Klokočských skal* [online]. 2012 [cit. 2012-05-06]. Dostupné z: http://www.interdata.cz/klienti/oks/images/vyrocní_zprava_2011.pdf

Vysvětlivky k ikonografii a hodnocení atraktivity. *Castles.cz: Hrad, zámky a tvrze Čech, Moravy a Slezska* [online]. 2003-2011 [cit. 2012-01-31]. Dostupné z: <http://www.castles.cz/explanatory.php?pg=11>

Významné stavby v obrazech. *Zámek Lemberk* [online]. 2012 [cit. 2012-02-28]. Dostupné z: <http://www.zamek-lembek.cz/vyznamne-stavby-v-obrazech/bredovsky-letohradek/>

Základní statistické údaje o kultuře v České republice 2010. I. díl. Kulturní dědictví. *NIPOS* [online]. 2011 [cit. 2012-05-01]. Dostupné z: http://www.nipos-mk.cz/wp-content/uploads/2009/03/Statistika_kultury_2010_Kulturni_dedictvi_web.pdf

Zámek Horní Police, Horní Police. *Liberecký kraj* [online]. [cit. 2012-05-04]. Dostupné z: <http://regionalni-rozvoj.kraj-lbc.cz/page3371>

Zámek Lomnice nad Popelkou. *Liberecký kraj* [online]. 2011 [cit. 2012-02-28]. Dostupné z: <http://www.liberecky-kraj.cz/dr-cs/1266-zamek-lomnice-nad-popelkou.html>

Ostatní zdroje

BAŠTOVÁ, Miroslava. LANCINGER, Luboš. LÍBAL, Dobroslav. *Grabštejn, stavebně-historický průzkum hradu-zámku*. Praha: 1979

KOLEKTIV AUTORŮ. Pasportizace zpřístupněných hradů a zámků v ČR: Pasport státního hradu Grabštejn 1996-2000

MENCLOVÁ, Dobroslava. *Grabštejn, stavebně-historický průzkum hradu-zámku*, 1973

Návrh využití hradu-zámku Grabštejn: luxusní bydlení pro cizince. Památkový ústav Ústí nad Labem, 1991

NOVOTNÝ, Michal. Legislativní vývoj v památkové péči po roce 1989. *Zprávy památkové péče*. 2006, roč. 66, č. 3

PŘÍLOHY

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Seznam zámků, hradů a zřícenin zapsaných v ÚSKP v Libereckém kraji

Příloha č. 2 – Mapa rozmístění zámků, hradů a zřícenin v Libereckém kraji

Seznam zámků, hradů a zřícenin zapsaných v ÚSKP v Libereckém kraji

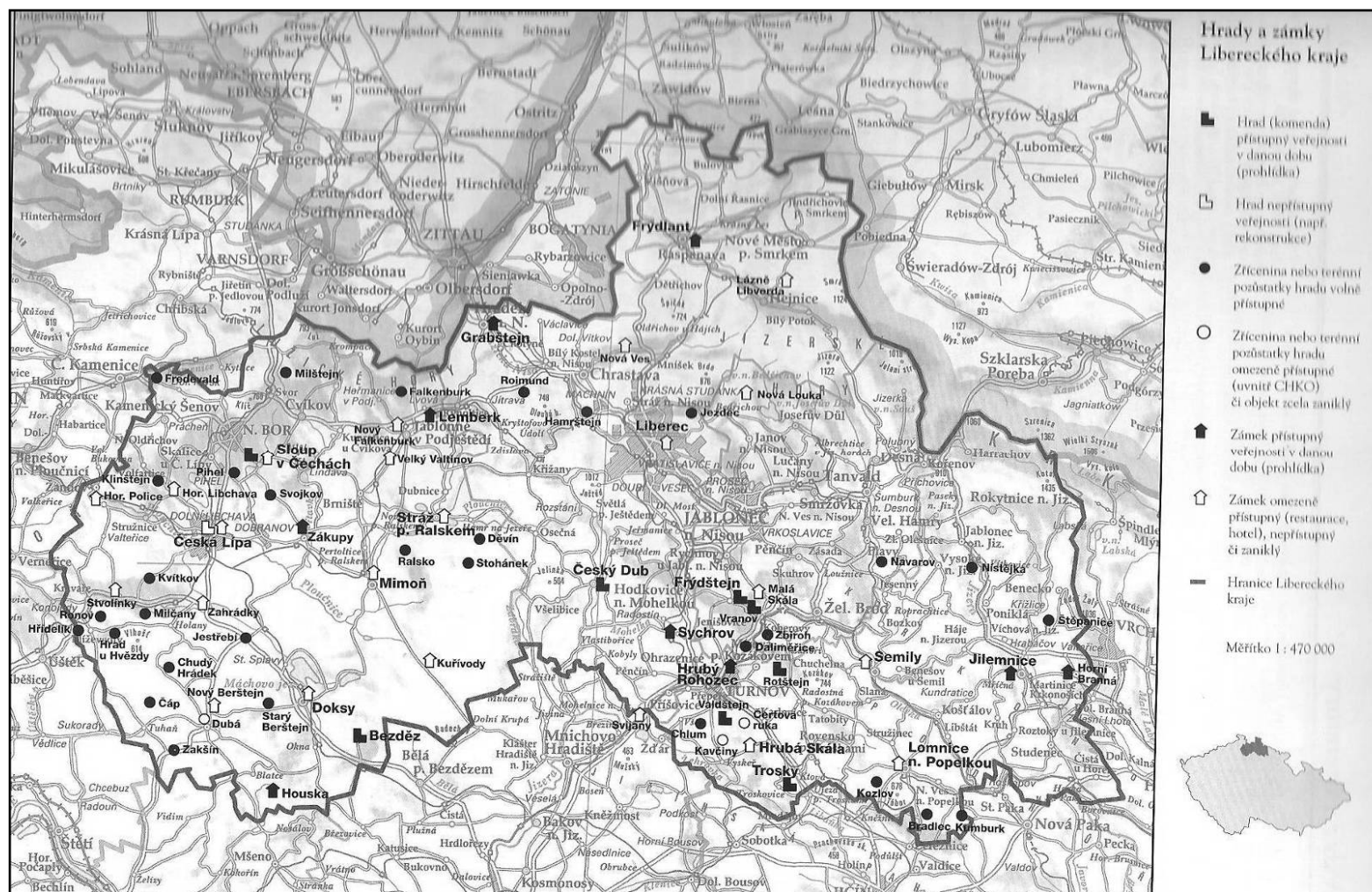
Hrady a zříceniny prohlášené za kulturní památku	Zámky prohlášené za kulturní památku
OKRES LIBEREC	
Zřícenina hradu Raimund (Roimund) Státní hrad a zámek Frýdlant Státní hrad a zámek Grabštejn Zřícenina hradu Falkenburk Zřícenina hradu Hamrštejn	Státní hrad a zámek Frýdlant Státní hrad a zámek Grabštejn Státní zámek Sychrov Zámek Český Dub Zámek Liberec Státní zámek Lemberk Bredovský letohrádek u Lemberka Zámek Svijany Zámek Zámecká Zámek Nový Falkenburk
OKRES ČESKÁ LÍPA	
Státní hrad Bezděz Hrad Hřidelík Hrad Ronov Vodní hrad Lipý Zřícenina hradu Pustý zámek (Fredevald) Chudý hrádek v Dřevčicích Hrad Děvín Zřícenina hradu Vítkovice Hrad Houska Hrad Klinštejn Zřícenina Hradu Jestřebí Hrad (hrádek) Kvítkov Zřícenina hradu Pihel Zřícenina hradu Ralsko Zřícenina hradu Svojkov Zřícenina hradu Milštejn Zřícenina hradu Čap Zřícenina hradu Starý Berštejn Hrad (hrádek) Pustý zámek (Zakšín) Zřícenina hradu Sloup	Zámek Doksy Zámek Nový Děvín (Hamr na Jezeře) Zámek Horní Libchava Zámek Horní Police Zámek Juliovka – Krompach Zámek Kuřívody Zámek Nový Berštejn Zámek Sloup v Čechách Zámek Vartemberk Zámek Stvolínky Zámek Vřísek (Vítkovec) Zámek Velký Valtinov (dva objekty) Zámek Zahradky Státní zámek Zákupy
OKRES SEMILY	
Zřícenina hradu Rotštejn Zřícenina hradu Štěpanice Zřícenina hradu Kozlov Zřícenina hradu Košťálov Zřícenina hradu Levín Zřícenina hradu Valdštejn Zřícenina hradu Chlum Zřícenina hradu Kumburk Státní hrad Trosky Zřícenina hradu Bradlec	Zámek Horní Branná Zámek Hrubá Skála Zámek Jilemnice Zámek Lomnice nad Popelkou Státní zámek Hrubý Rohozec

Zřícenina hradu Nístějka	
OKRES JABLONEC NAD NISOU	
Zřícenina hradu Zbirohy Zřícenina strážního hrádku Drábovna Zřícenina hradu Frýdštejn Zřícenina hradu Návarov Zřícenina hradu Vranov (Pantheon)	Zámeček Nová Louka Zámek Návarov Zámek Malá Skála
CELKEM: 41	CELKEM: 33

Zdroj: <http://www.monumnet.npu.cz/monumnet.php>

pozn. **volně přístupné**, přístupné za vstupné a v návštěvní době nebo po dohodě s majitelem,
veřejnosti nepřístupné

Mapa rozmístění hradů a zámků Libereckého kraje

Zdroj: BRYCH, Vladimír. RENDEK, Jan. *Hrady a zámky Libereckého kraje*. Vyd. 1. Liberec: Nakladatelství 555, 2002, 142 s. ISBN 80-86660-01-X